

Roma Bončkutė – humanitarinių mokslų daktarė, Klaipėdos universiteto Baltų filologijos katedros profesorė, vedėja.

Pagrindinės mokslinių tyrimų kryptys: lietuvių literatūros istorija, tekstologija. Išleido šaltinių leidimus: Simono Daukanto „Istorija Justinaus“ (2006), „Vaclovo Biržiškos ir Petro Joniko susirašinėjimas (1948–1955)“ (2015).

Adresas: Salomėjos Nėries g. 5, LT-92113 Klaipėda.

Tel. (8 ~ 46) 398 524.

El. paštas: romabonckute@gmail.com.

Roma Bončkutė: professor, doctor of Klaipėda University, head of the Department of the Baltic Linguistics.

The main research directions: the history of Lithuanian literature, textology. Published: Simono Daukanto „Istorija Justinaus“ [The History of Justinas translated by Simonas Daukantas] (2006), “Vaclovo Biržiškos ir Petro Joniko susirašinėjimas (1948–1955)” [The Letters of Vaclavas Biržiška to Petras Jonikas (1948–1955)] (2015).

Address: Salomėjos Nėries g. 5, LT-92113 Klaipėda.

Tel. (8 ~ 46) 398 524.

E-mail: romabonckute@gmail.com.

Roma Bončkutė

Klaipėdos universitetas

JURGIO ŠAULIO LAIŠKAI (1901–1907) MORTAI ZAUNIŪTEI¹

Anotacija

Straipsnyje analizuojami Jurgio Šaulio laišakai Mortai Zauniūtei. Šie laišakai pateikia daug naujų duomenų apie jų gyvenimą, asmenybę, veiklą. Straipsnyje, remiantis laiškais, tiriama J. Šaulio naujojo tapatumo raida, paveikta Rytų Prūsijos kultūrininkų; aptariama jo, kaip „Varpo“, „Ūkininko“ ir „Naujienu“ redaktoriaus, veikla, leidinių kokybės siekimo pobūdis. Laiškų tyrimas parodo, kad J. Šaulį galima laikyti vienu iš autoritetingiausių XX a. pradžios literatūrinio gyvenimo organizatorių, veikusių to meto rašytojų kūrybos, pasaulėžiūros, apskritai literatūrinio, publicistinio lauko formavimą.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: laišakai, tapatumas, lietuvių literatūros istorija, transferas.

Abstract

This article is the analysis of Jurgis Šaulys's letters to Morta Zauniūtė which are held in the Vilnius University library. These letters represent a lot of new details on all of their lives, personalities and creations. This article discusses the impact J. Šaulys had on all of their lives by analysing their correspondence. This article shows initial stages of J. Šaulys life as

¹ Straipsnis parengtas vykdant LMT mokslininkų grupių projektą „Kultūrinių idėjų transferas nacionalinio atgimimo kontekste: Prūsijos Lietuvos ir Didžiosios Lietuvos dialogas“. Projekto sutarties Nr. MIP-065/2014/SUT-TIKSL-015.

a cultural figure who will eventually be viewed as one of the most influential organisers of the literary life of the beginning of the 20th century.

KEY WORDS: letters, identity, the history of Lithuanian literature, transfer.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/rh.v19i0.1324>

Įvadas

Jurgis Šaulys (1879–1948), jau diplomatas, 1934 m. atvykęs į Lietuvą iš Vokietijos, apsilankė Kauno universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje ir perskaitė savo laiškus, jaunystėje (1901–1907) rašytus Mortai Zauniūtei (1876–1944), o dienoraštyje sausai pasižymėjo: „[b]uvau universitete, perskaičiau savo laiškus M. Zauniūtei“ ([Šaulys J.] 1934–1939, 507)². Toks lakoniškas įrašas gali turėti ne vieną reikšmę. Pirmiausia, galbūt J. Šaulys laiškus norėjo perskaityti, nes rinko medžiagą studijai apie „Varpą“³, kurį vienus metus jaunystėje buvo redagavęs. Tačiau ne mažiau tikėtina, kad, praėjus vieniems metams po antrųjų vedybų (1933–09–19) su žymia operos dainininke Mafalda Salvatini (1886–1971), jaunystės laiškai buvo svarbūs pasirinkimui ir naujai kuriamam tapatumui sustiprinti.

Vakarų žmogaus tapsmo viešu žmogumi kelias grįstas tais pačiais akmenimis. Romos provincijos turtuolio sūnus, atvykęs į Miestą, *homo novus* etiketę nešiodavo, kol asmeninėmis savybėmis ir talentu įgydavo *vir bonus* reputaciją. XIX a. pabaigos lietuvis jaunuolis, pasukęs modernėjimo keliu, išitraukęs į naują inteligentijos bendruomenę, kaip ir Romos provincialas išgyveno su naujojo „aš“ kūrimu susijusius baimės, svetimumo buvusiai

² [Šaulys J.] 1934–1939. *Dr. Jurgio Šaulio dienoraščiai*, II dalis, 1934 m. sausio 1 d. – 1939 m. rugpjūčio 31 d., 359–694. Mašinarščio nuorašas, atliktas Birutės Janinos Šaulytės-Čečkuvienės, Veiviržėnų Jurgio Šaulio gimnazijos muziejus. Dėkoju mokytojai Irenai Urbonienei už galimybę pasinaudoti dienoraščio mašinarščio nuorašo ir archyvinės medžiagos atšvietais.

³ J. Šaulys buvo surinkęs daug XIX–XX a. sandūroje vykusio kultūrinio gyvenimo medžiagos. Štai Kostas Ostrauskas, remdamasis J. Šaulio sukaupta medžiaga, 1958 m. apgynė disertaciją *Annotated Edition of the Jonas Biliūnas Material in the Šaulys Archives of the University of Pennsylvania Library* ir jos pagrindu 1961 m. „Aiduose“ publikavo straipsnį „Jonas Biliūnas pakeliui į Vokietiją“, kur gausiai remiamasi rašytojo laiškais J. Šauliui. K. Ostrauskas savo 1958-07-09 laiške Petriui Jonikui taip apibūdino diplomato kolekciją: „Mat, Šaulio b-ka kalbininkams ir literatams yra joks laimikis (istorija ten žydi)“. *Kosto Ostrausko 1958-07-09 laiškas Petriui Jonikui*. KUB RSS, Dr. Kazio Pemkaus biblioteka-archyvas, f. 2.

bendruomenei jausmus; tik lietuviui buvo sunkiau – dažniausiai jo tėvas nebuvo turtingas.

Pirmoji lietuvių inteligentijos karta, atitrūkusi nuo savųjų šaknų (dažniau valstietiškujų, rečiau bajoriškųjų), išgyvendavo „kolektyvines depresijas ir apatijos nuotaikas, kartais – stresą ir nervingumą, gresiantį virsti nervų sukrėtimu“ (Johannisson 2011, 20)⁴. Savarankišką kelią pasirinkę jaunuoliai, dažnai ne tik nebuvo finansiškai tėvų remiami, bet ir savo *litvomaniška* laikysena, demokratiškomis ar liberaliomis pažiūromis jautėsi namiškius papiktinę, todėl savo noru atitoldavo nuo artimųjų. O pasukę mokslo ir kultūros keliu, tarp savųjų gentainių nuobodžiaudavo, neberasdavo pokalbiams bendrų temų, todėl siekė steigti naują bendruomenę ir su ja tapatintis (Kučinskienė 2016, 64–254)⁵.

Ankstyvųjų J. Šaulio laiškų išliko gerokai mažiau, negu jis jų buvo parašęs, nes, kol „spauda buvo uždrausta – jis prašė laiškų nelaikyti, nes <per> del laiškų – daugiausia nukentėjo žmonių“ (Šlapelienė 1960, [4])⁶. Marija Šlapelienė sako, kad, nors ir paprašyta laiškus naikinti, juos saugojusi, bet laikui bėgant jie vis tiek dingo. Tad laiko negandas atlaikę laiškai yra vertingi XIX a. pabaigos–XX a. pradžios kasdienybės ir lietuvių kultūros viešojo lauko kūrimosi iš asmeninio epistolinio diskurso liudininkai. Be to, gausūs J. Šaulio laiškai M. Zauniūtei atskleidžia jo susidomėjimo Rytų Prūsijos lietuvininkų gyvenimu ir kultūra priežastis, raidą, paaiškina jo Didžiosios Lietuvos kultūroje diegtų idėjų transferų ištakas.

Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje saugomi beveik 200 Jurgio Šaulio laiškų (JŠVŪ)⁷ Mortai Zauniūtei, kuri beveik dešimtmetį

⁴ Johannisson K. *Melancholijos erdvės. Apie baimę, nuobodį ir pažeidžiamumą vakar ir šiandien*. Iš švedų kalbos vertė Raimonda Jonkutė. Vilnius: Baltos lankos, 2011.

⁵ Plg.: Kučinskienė A. *Juozo Tumo-Vaižganto epistolinis diskursas*. Daktaro disertacija, humanitariniai mokslai, filologija (04H). Vilnius, 2016, 62–254.

⁶ Šlapelienė M. *Jurgio Šaulio laiškai Marijai Šlapelienei iš Lenkijos*. 1960. VUB, RS, f. 119–506. M. Šlapelienės rankraštis (juodraštis ir švarraštis), kuriame ji trumpai papasakoja apie juodviejų pažintį; švarraštis, datuotas 1960-03-25, yra pridėtas prie išlikusių keturių J. Šaulio laiškų (1938–1940) kartu su vokais bei dar trimis tuščiais vokais.

⁷ JŠVŪ – *Jurgio Šaulio laiškai iš „Varpo“ ir „Ūkininko“ Redakcijos archyvo (1903–1907)*. VUB RS, f. 1–f. 472. Laiškai yra suklijuoti ir įrišti į aplanką storais viršeliais, pieštuku iš eilės numeruoti laiškų pirmieji lapai, o jų kiti lapai žymėti raidėmis *a, b, c, d*. Iš viso yra 213 laiškų, kiti rašyti, pavyzdžiui, Jurgiui Lapinui, Juozui Bagdonui, Jonui Vileišiui, buvusieji „Varpo“, „Ūkininko“ ir „Naujienu“ redakcijai ir kt.

Jau redaguojant straipsnį, diplomato J. Šaulio sūnėnas Česlovas Tarvydas padovanojo naujausią knygą – Vytautas Plečkaitis, *Nepriklausomybės Akto signataras Jurgis Šaulys*.

buvo Rytų Prūsijoje leidžiamų varpininkų leidinių administratorė; per jos rankas ėjo spausdinti skirta medžiaga, korektūros, lėšos; ji rūpinosi leidinių platinimu. Pirmieji trys J. Šaulio laiškai jai yra rašyti 1901 m. pradžioje dar nepažįstant vienas kito. Tai buvo jauno lietuvių kalbos mokytojo prašymai atsiųsti iš Tilžės į Vilnių mokyti reikalingų knygų. Kiti 180 laiškų rašyti jo, kaip „Varpo“, „Ūkininko“, „Naujienu“ redaktoriaus (nuo 1903–07–27 iki 1904–07–19), vėliau (1904–08–07/28⁸ iki 1907–09/08–10/28) – kaip šių leidinių bendradarbio, tiesiog bičiulio, artimo pasaulėžiūra ir likimu.

XIX a. pabaiga–XX a. pradžia pasižymi didžiuliais lietuvių kultūros ir modernaus miesto žmogaus savikūros pokyčiais. Tai naujų komunikacijos ir saviraiškos formų ieškojimų ir atradimo, idealų formavimosi laikas (Žukas 2001, 5)⁹. Amžių sandūroje besikeičiantis politinis fonas, siekis atskleisti lietuvių gyvybingumo šaltinį, sukurti lietuvių kultūrinę bendruomenę, sujungia XIX a. antrojoje pusėje daugiausia užsienyje besimokančius jaunuolius. Nors paskutiniaisiais metais vėl buvo grįžta prie J. Šaulio įtakos XX a. pradžios tautiniam judėjimui (Plečkaitis 2015; Bončkutė 2013, 425–474)¹⁰, tačiau vis dar lieka tikslintinų dalykų. Šio straipsnio tikslas – aptarti J. Šaulio laiškus M. Zauniūtei, sukonkretinti jo jaunystės laikotarpio veiklą, įsitraukimo į lietuvių demokratų partijos gretas detales bei nagrinėti jo, kaip „Varpo“, „Ūkininko“, „Naujienu“ leidinių redaktoriaus, darbo pobūdį; įvertinti jo naujojo tapatumo raidą, interesų kaitą, patyrus Rytų Prūsijos kultūrininkų poveikį. Vinco Maciūno studijoje „Dr. Jurgio Šaulio archyvas“ išsamiai apibūdinama kolekcijos istorija, tematika ir nurodoma, kad kolekcijoje yra Mortos Zauniūtės laiškai (Maciūnas 1975, 44, 53)¹¹. Tačiau laiškai, saugomi Pensilvanijos universiteto

Demokratas, valstybininkas, diplomatas (2015), už kurią nuoširdžiai jam dėkoju. Kadangi knygoje šiais laiškais nesiremta, straipsnio aktualumas išlieka.

⁸ J. Šaulys, rašydamas iš Didžiosios Lietuvos, mėnesį ir dieną pirma rašė pagal senąjį kalendorių, po įžambaus brūkšnio – pagal naująjį, o rašydamas iš užsienio – atvirkščiai.

⁹ Žukas S. *Vertybių kaita XX a. pradžios lietuvių literatūroje*. Vilnius: Baltos lankos, 2001.

¹⁰ Plečkaitis V. *Nepriklausomybės Akto signataras Jurgis Šaulys. Demokratas, valstybininkas, diplomatas*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015. Bončkutė R. Sofijos Pšibiliauskienės (Lazdynų Pelėdos), Gabrielės Petkevičaitės-Bitės, Vilhelmo Storosto (Vydušo) laiškai Klaipėdos universiteto bibliotekos Kazio Pemkaus fonde. *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. Sudarytojas Arvydas Pacevičius. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2013.

¹¹ Maciūnas V. *Dr. Jurgio Šaulio archyvas. Lituanistikos instituto 1973 metų suvažiavimo darbai*. Čikaga, 1975.

bibliotekoje, šiame straipsnyje nebus pasitelkti. Straipsnyje kaip kontekstine medžiaga bus remiamasi ir kitiems adresatams J. Šaulio rašytais laiškais, taip pat jo straipsniais, rašytų „Varpui“, „Ūkininkui“, „Naujienuoms“, išlikusiais rankraščiais (JŠVŪs)¹².

Jaunystės metai

Kam teko skaityti J. Šaulio dienoraštį, tas prisimena, kad ten autorius vengia detalizavimo, atvirumo, rašo „kronikiniu“ stiliumi; dienoraščių autorius – santūrus ir uždaras. O jaunystėje rašytų laiškų autorius – tuo laikotarpiu puikiai įvaldęs lietuvių kalbą, gerokai atviresnis, nevengiantis reikšti jausmų, kaip nurodo M. Šlapelienė, „buvo laiškų rašymo mėgėjas“, noriai ir daug korespondavo (Šlapelienė 1960, [4]). Pats J. Šaulys M. Zauniūtei rašo: „Niekuomet man laišakai ypačiai skaityti neatsibosta, visuomet jų laukiu ir su džiaugsmu juos sveikinu“ (JŠVŪ, 1904-02-09, l. 53). Tad J. Šaulio laišakai atskleidžia ir modernėjančio lietuvių emocijų būsenų istoriją.

J. Šaulys, gimęs ir užaugęs Žemaitijoje, Balsėnų kaime, netoli Veiviržėnų, gerai mokėjo lietuvių kalbą, o lietuviškais leidiniais, draudžiamąja lietuviška spauda susidomėjo Palangos progimnazijoje, kur prasidėjo ne vieno žymaus kultūros, politikos veikėjo kelias, ir ne vieno kultūrininko biografijoje nurodoma, kad čia pradėjo skaityti lietuvišką literatūrą, susipažino su draudžiamosios spaudos leidiniais, kurių gabenimo centras buvo šis miestelis (Plečkaitis 2015, 21–22; Truska 1996, 26–27)¹³.

J. Šaulys gimė 1879 m. balandžio 3 d. (Paliakas 1992a, b)¹⁴, o Veiviržėnų bažnyčios Krikšto knygoje įrašyta: tėvas – Teodoras Šaulys, motina –

¹² JŠVŪs – *Jurgio Šaulio straipsniai iš „Varpo“ ir „Ūkininko“ Redakcijos archyvo (1900–1905)*. VUB RS, f. 1–F121.

¹³ Truska L. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius, 1996.

¹⁴ Juozas Paliakas Veiviržėnų parapijos bažnyčios knygoje surado klebono Ignatijaus Butkevičiaus įrašą apie Jurgio Šaulio krikštą; čia sakoma, kad jis pakrikštytas 1879 m. balandžio 23 d., o gimęs balandžio 3 d. Šią datą dar randame jo Palangos progimnazijos baigimo liudijime, įteiktame 1895 m. birželio 3 d. Progimnazijos baigimo dokumentą jis pateikė stodamas į Berno universitetą, tad visuose su Berno universitetu susijusiuose dokumentuose gimimo data nurodoma balandžio 3 d. Tačiau po 1915 m. pats J. Šaulys nurodė gegužės 5 d., t. y. krikšto dieną, tik pagal Grigaliaus kalendorių. Plačiau žr.: Paliakas J. Archyvai liudija. *Banga*, 1992a, lapkričio 21 d., Nr. 92 ir 1992b, lapkričio 25 d., Nr. 93. J. Šaulio asmeninių dokumentų kopijos saugomos Veiviržėnų Jurgio Šaulio gimnazijos muziejuje. V. Plečkaitis monografijoje J. Paliako straipsnių nemini ir nediskutuoja apie jo nuomonę dėl J. Šaulio gimimo datos (Plečkaitis 2015, 12).

Domicelė Šiaulienė-Pozingiova (t. y. Pozingytė, mirusi 1885 m.¹⁵). Pasi-mokęs Kaltinėnų parapijos daraktorių mokykloje (Plečkaitis, 2015, 17), 1889 m. įstojo į Palangos progimnazijos parengiamąją klasę ir pateko į tikrųjų moksleivių sąrašus. Mokslą rėmė tik septyneriais metais vyresnis už J. Šaulį tėvo brolis kunigas Petras Šaulys-Šaulevičius (1872–1925) (Plečkaitis, 2015, 17, 18), be kurio įtakos, matyt, ir tolesnis gyvenimo kelias nebuvo planuojamas.

Grafo Juozapo Tiškevičiaus pastangomis 1886 m. pradinė mokykla buvo reorganizuota į progimnaziją, kurioje dėstyta rusų kalba. Kaip rašoma apie Steponą Kairį – vieną iš gimnazistų, besimokiusių tuo pačiu metu kaip ir J. Šaulys: „Palangoje visus metus kalbėjęs tik rusiškai, grįžęs namo Steponas pajuto, kad rusų kalba jam tapo lyg ir savesnė negu lietuvių, ir porą savaitių, kalbėdamas lietuviškai, jis springo rusiškais žodžiais“ (Ilgūnas 2002, 17)¹⁶. Palangos progimnazija sudarė sąlygas vietinių gyventojų vaikams gauti išsilavinimą ir suteikė geresnės ateities perspektyvas. Ir neturtingiausių tėvų sūnūs turėjo progos baigti keturias klases, po kurių galėjo siekti aukštesnio mokslo, bet daugiausia valstiečių buvo apskaičiuota, kad geriausiai sūnaus mokslas atsipirks šiam baigus kunigų seminariją. J. Šaulys, 1895 m. baigęs progimnaziją, vienus metus nesimokė, o atostogavo pas dėdę kunigą (išventintą 1884 m.) (Misius 2016)¹⁷ Pilypą Būdvytį Ikaznėje (Paliakas 1992c; Adamkavičius 2007, 5)¹⁸ (Dysnos apskr., dab. Baltarusija). Kazimieras Garšva nurodo, kad Ikaznės kunigas Pilypas

¹⁵ Domicelė Šiaulienė buvo palaidota 1885 m. gegužės 18 d., praėjus dviem mėnesiams po gimdymo. *Veiviržėnų bažnyčios metrikų aktų knyga*, LVIA, f. 669, ap. 18, b. 59, l. 14. 1885 m. kovo 14 d. buvo pakrikštyta Balsiuose gimusi Anelė (Анеля), tikroji J. Šaulio sesuo. *Veiviržėnų bažnyčios metrikų aktų knyga*, LVIA, f. 669, ap. 18, b. 59, l. 285.

¹⁶ Ilgūnas G. *Steponas Kairys*. Vilnius: Vaga, 2002.

¹⁷ 1884 m. Dieveniškėse kunigavo K. Valantinas, kurį pakeitė kun. Pilypas Būdvytis. Žinoma, kad kun. P. Būdvyčio laikais Dieveniškėse buvo sakomi lietuviški pamokslai. Deja, šį kunigą iš čia greit iškėlė. Žr. Misius K. Iš Rytų Lietuvos lenkinimo istorijos: Dieveniškų krašto lenkinimas. *Alkas*, 2016, balandžio 24 d. Prieiga internetu: <http://alkas.lt/2016/04/24/k-misius-is-rytu-lietuvos-lenkinimo-istorijos-dieveniskiu-krasto-lenkinimas>. Pilypas Būdvydas (Buivydas, Būdvytis) Ratnyčioje (Druskininkų r.) kunigavo nuo 1891 m. pradžios iki 1895 m. pradžios. Prieiga internetu: <http://www.tikime.lt/parapija/istorija/tarnave-kunigai/>.

¹⁸ Paliakas J. Jaunystė – studijų metas. *Banga*, 1992c, gruodžio 2 d., Nr. 95. Armanavičių bažnyčios klebonu buvo nuo 1900-02-20 iki 1909-01-07. Kun. P. Būdvytis 1903 m. įrengė akmeninius laiptus į Armanavičių bažnyčią, 1904 m. – įvairiaspalvių cementinių plytelių bažnyčios grindis. Žr. Adamkavičius A. Armanavičių Romos katalikų parapijos lietuviai. *Voruta*, 2007, gegužės 5 d., Nr. 9 (626).

Buivydas¹⁹ (palaidotas Armanavičių bažnyčios šventoriuje, antkapyje užrašas: „Pilypas Budvidtis 1859–1909“) XIX a. pabaigoje platino oficialiai uždraustą literatūrą²⁰. Tad ankstyvas J. Šaulio susidomėjimas lietuvių judėjimu buvo veikiamas ne tik progimnazijos draugų, bet ir giminių.

1896 m. rugsėjo 23 d. J. Šaulys buvo priimtas į Vilniaus Romos katalikų bažnyčios seminariją²¹. Tačiau 1899 m. rugsėjo 13 d. vyskupo leidimu paleidžiamas iš seminarijos dėl ligos; rašte pažymint, kad trečiame kurse padarė didelę pažangą, yra gabus, gero elgesio ir stropus²². Vilniaus seminarijos rektoriaus Karolio Baiko pasirašytas raštas prieštarauja paties J. Šaulio vėlesniems teiginiams, kad jį iš seminarijos išmetė už lietuviškų knygų platinimą. Vytautas Plečkaitis pateikia J. Šaulio laišką (1899-07-27), kuriame jis prašo leisti tęsti studijas Kauno kunigų seminarijoje, tačiau prašymas buvo atmestas (Plečkaitis, 2015, 26). V. Plečkaitis, remdamasis prašymu, mano, jog palaikytina mintis, kad jis buvo išmestas už lietuviškų knygų platinimą, o ne dėl sveikatos problemų. Tačiau tokiu atveju sunku paaiškinti rektoriaus K. Baiko teigiamą charakteristiką ir jo korespondentų liudijimus. Štai Sofija Pšibiliauskienė 1902 m. rugpjūčio 27 d. laiške J. Šauliui rašo: „pasigailėsi kad nenorėjai buti praskustgalviu“ (Pšibiliauskienė 1902–1910)²³, M. Šlapelienė taip pat akcentuoja ne išmetimą, o išstojimą: „Jaunuolis buvo išstojęs iš kunigų seminarijos – svajojo vykti į Šveicariją siekti aukštųjų mokslų“ (Šlapelienė 1960, [2]).

¹⁹ Pilypas Būdvydis buvo netikras J. Šaulio dėdė – jo pamotės Liudvikos Stanelaitytės brolis. Žr.: Plečkaitis 2015, 23. Kol kas lieka neaišku, kada Teodoras Šiaulyis ją vedė. Turbūt vedė gana greitai, nes jam reikėjo pagalbos auginant du mažamečius vaikus. Veiviržėnų bažnyčios metrikų aktų knygoje 1886 m. krikštytų asmenų sąrašas rastas įrašas apie Albertinos Šiaulytės, Teodoro dukros, krikštą. *Veiviržėnų bažnyčios metrikų aktų knyga*, LVIA, f. 669, ap. 18, b. 59, l. 328. V. Plečkaitis nurodo, kad jis „netrukus vedė“, bet su antrąja žmona L. Stanelaityte susilaukė dukters Onos 1896 m. (Plečkaitis 2015, 15). Atrodo, kad pirmoji dukra vis dėlto gimė 1886 m. Tai patvirtintų ir J. Šaulio sakymas, kad pamotė jį pamokė skaityti (Plečkaitis 2015, 15). O santuoką nukėlus bent dešimtmečiu vėliau, išeitų, kad J. Šaulys buvo mokomas skaityti, kai jau įstojo į seminariją (1896 m.).

²⁰ Garšva K. *Lietuviai Gudijos Šiaurėje*. Prieiga internetu: http://www.ziemgala.lt/saugykla/pdf/5_garsva.pdf.

²¹ Straipsnio autorė anksčiau remdamasi „Lietuvių enciklopedija“ klaidingai nurodė, kad jis studijavo Žemaičių seminarijoje Kaune (Bončkutė 2013, 430).

²² Plačiau žr.: Paliakas 1992c, taip pat – rektoriaus K. Baiko pasirašytos pažymos atšvieta, saugomą Jurgio Šaulio gimnazijos muziejuje.

²³ Pšibiliauskienė S. *Sofijos Pšibiliauskienės (Lazdynų Pelėdos) laiškai (1902–1910) Jurgiui Šauliui*. KUB RSS, Dr. Kazio Pemkaus biblioteka-archyvas, f. 2.

Nėra abejonės, kad J. Šauliui išėjimas iš seminarijos buvo didžiulis smūgis, nes jis prarado ne tik besiformuojantį naująjį kultūrinį tapatumą su kunigų luomu, bet ir pragyvenimo šaltinį. Galima pažymėti, jog laiškuose M. Zauniūtei jis atvirauja, kad jam užaina nusivylimas, „nebetikėjimas savo spėkomis, darosi tamsa“ (JŠVŪ, 1904-01-27, l. 48v); jis kalba apie nervinius priepuolius, kurių metu net norėjęs nusižudyti. Emocinį jautrumą, nervingumą liudytų ir minima laiškuose odos liga (egzema), kai paūmėjus tekdavo vaikščioti apsitvarsčius rankas (JŠVŪ, 1904-08-16, l. 99; 1905-02-01, l. 130a). Pats J. Šaulys, kaip ir būdinga tam laikotarpiui, nervingumą, atrodo, laikė asmenybės kūrybingumo, genialumo požymiu ir jo neslėpė. J. Šaulys, vos daugiau nei metus padirbęs redaktoriumi, rašo M. Zauniūtei, kad „[p]radedu tiesiog pačiu darbu pasigerti“ (JŠVŪ, 1904-11-26, l. 117). Tikėtina, kad jo didesnis negu kitų sensibilumas askeetiškos seminarijos aplinkos buvo dar labiau sukeltas, ir tai galėjo būti matoma ir seminarijos pedagogų, kurie suprato, kad kunigystė ne šio jaunuolio pašaukimas, ir jį paleisdami negadino charakteristikos. Aptariamuose laiškuose net nuskamba ketinimas pradėti rašyti atsiminimus iš seminarijos laikų, kurie, matyt, buvo giliau įsirėžę: „[ž]adu neužilgo pradėti rašyti savo atsiminimus iš seminarijos laikų. <Padarysiu tai būt> Padarysiu, turbūt, atskirą knygutę, bet greit to darbo neatliksiu, nes reikia dar surinkti išsisklaidžiusias po tiek metų mintis. Jei <d> atsirastų leidėjas užsienyje, galėčiau daug įdomesnių dalykų surinkti, bet dabar reikės taikintis prie cenzūros sąlygų“ (JŠVŪ, 1905-05-10, l. 142v).

Mintį apie J. Šaulio dirglumą ir chronišką nervų įtampą paremtų jo laiškas (1904-03-12) M. Zauniūtei, kuriame jis atvirai ieško argumentų, kodėl atėjo laikas oficialiai atsisakyti redagavimo ir net išstoti iš partijos. Laiške J. Šaulys sako, kad redagavimas „ardo neišpasakytai nervus, sveikatą ir energiją“ (JŠVŪ, l. 63v), ir jis negali „visų savo troškimų, užmanymų – ateities (ne karjeros) paaukauti, o paskui patapti visą gyvenimą invalidu“ (JŠVŪ, l. 63a). Tai galėtų rodyti susiformavusį stiprų J. Šaulio jaučiantįjį „aš“, kuriam stokojant asmenybės autentiškos raiškos, dvasios pasipriešinimas matomas organizmo lygmenyje.

Palikęs seminariją, tėvo finansiškai remiamas nebuvo („Tamstai mano gyvenimas nežinomas, ir jį perkartu būtų išsipasakojus“; JŠVŪ, 1903-09-05, l. 19v), todėl teko gyventi ir skolinantis. Su tėvu visą gyvenimą išliko gana šalti santykiai, matyt, ne tik dėl tėvo negebėjimo susi-

taikyti sūnui netapus kunigu, bet ir dėl psichologinių priežasčių. Laiškai, dienoraštis rodo, kad tėvo namuose beveik nebesilankė, ne kartą jie susitiko „neutralioje teritorijoje“, kaip viename laiške rašo – dėdės kunigo namuose: „[...] pas Dėdę kunigą, kur yra paskirtas pasimatymas su tėvu ir k[ita?]. Ten subūsiu kokią savaitę (ne daugiau). Išten tuoj keliauti reikės pas kitą Dėdę kunigą, kur esu laukiamas ir kur taip-pat šiokie tokie šeimos reikalai (sesers) reikės atlikti“ (JŠVŪ, 1907-05-06, l. 203v). Išėjimas iš seminarijos uždėjo ilgam neigiamą antspaudą, suformavo menką asmenybės savivertę, nes poelgiai esminiu žmogaus tapatumo laikotarpiu (11–20 metų) yra ypač svarbūs. Be to, J. Šaulys, atrodo, ir iš namų išsinešė, kaip rodo atviravimai laiškuose, negatyvų tapatumą, kuri sustiprino eksseminaristo dėmė. Tad aptariamai laišakai yra įdomūs naujojo tapatumo paieška ir susiformavimu.

Tikėtina, kad norėdamas gauti nors šiokių tokių pragyvenimo lėšų, galbūt per Petrą Šaulį-Šaulevičių, Juozo Tumo-Vaižganto studijų draugą (LE, 1963, t. 29, 373)²⁴, 1899 m. susipažinęs su juo, pradėjo rašinėti į spaudą. Pirmosios jo publikacijos „Tėvynės sarge“ pasirodė 1900-ųjų birželio–liepos numerįje. Per 1900 m. J. Šaulys iš viso parengė apie 8 straipsnelius.

M. Šlapelienė rašė: „[p]rasidėjus Vilniuje lietuvių veikimui <– vakarėliai ir kt.> tautiniam-nacionaliniam judėjimui susidarė grupė jaunuolių ir mergaičių kurie pasijutę lietuviais – buvę sulenkinti – panoro išmokti savo tėvų-protėvių kalbos“ (Šlapelienė 1960, [2]). Ji prisimena, kad „[k]un. Juozo Ambraziejaus rūpesčiu (ar tik ne 1900 m., o gal anksčiau ar ne 1898 m.) mes gavome mokytoją Jurgį Šaulį. Jaunuolis buvo išstojęs iš kunigų seminarijos – svajoto vykti į Šveicariją – siekti aukštųjų mokslų“ (Šlapelienė 1960, [2]). Remiantis J. Šaulio laišku (1901-01-19) M. Zauniūtei, galima teigti, kad lietuvių kalbos mokymo užuomazgos radosi jau 1900 m. M. Šlapelienė prisimena, kad iš pradžių žmonių, besimokančių lietuvių kalbos, buvo 30–40, o paskui sumažėjo, nors mokytojui mokėti nereikėjo. J. Šaulys, išvykęs iš Vilniaus, laiškuose vis ragino M. Šlapelienę nepamiršti lietuvių kalbos, o rašydama jam laiškus ji, sakosi, kartu gilinusi ir lietuvių kalbos žinias: „[j]o įtakoje susiklojo ir visas mano gyvenimas. Jis buvo pirmiausias mano lietuvių kalbos mokytojas“ (Šlapelienė 1960, [2]). Vilniuje išgarsėjęs kaip geras lietuvių kalbos mokytojas, J. Šaulys buvo laukiamas svečias inteligentų namuose, o viename iš Vilniaus lietuvių vakarų (Šaulys

²⁴ LE – *Lietuvių enciklopedija*. Boston, MA: Lietuvių enciklopedijos leidykla, t. 29.

1982/1983, 102–103) susidraugavo su Jonu Vileišiu²⁵, per jį – ir su visa aktyviaja lietuvių inteligentijos dalimi, kurią siejo „Dvylikos Vilniaus apaštalu“ draugija, besirūpinusi lietuviškų pamaldų įvedimu Vilniaus bažnyčiose (jos Šv. Mikalojaus bažnyčioje pradėtos laikyti nuo 1901 m.).

1902 m. pasirodė trumpos J. Šaulio žinutės „Varpe“ apie tai, ką tuo metu jis geriausiai išmanė – apie lietuvių kalbos būklę Lietuvoje ir bažnyčiose; apie Švėkšnos parapijos gyvenimą, atlaidus, apie Ariogalos²⁶ cerkvės statybą, apie lietuviškas mišias Šv. Mikalojaus bažnyčioje.

1902–1903 m. J. Šaulio gyvenime buvo lūžio metai: jis susipažino su daugeliu aktyviai veikusių lietuvių inteligentų. J. Šaulys, kaip asmuo, turėjo pagrindines lietuvių savitumo prielaidas, būtinas lietuvių tautiniam sąjūdžiui: kultūrinį, etnografinį liaudišką pradą, žinojo liaudies poreikius, gerai mokėjo lietuvių kalbą. Todėl anksčiau į *litvomanų* kelią stojusiųjų buvo pastebėtas ir įvertintas kaip puikus lietuvių kalbos žinovas. Jo gyvenimas atskleidžia anuometinio universaliojo tapatumo paieškas, kai buvo siekiama rasti ryšį tarp bajorų ir valstiečių, kai vieni galėjo pasiūlyti kultūrinio ir politinio veikimo Lietuvos labai pavyzdžius, o kiti – viešosios komunikacijos paradigmą ir pinigus (pvz., jo santykiai su Tadu Daugirdu, Petkevičiais). Juk dinamiškas bendradarbiavimas visada yra ten, kur reikia suderinti prieštaravimus. Tad visai nekeista, kad J. Šaulys, itin jaunas ir mažai pasireiškęs Lietuvos demokratų partijos gretose, jos Centro komiteto (CK) buvo pasiūlytas „Varpo“, „Ūkininko“ ir „Naujienu“ redaktoriu mi kaip tik tuo metu, kai jam labai trūko lėšų. Žinoma, pareigoms gauti pravertė ir Gabrielės Petkevičaitės-Bitės bei jos tėvo rekomendacijos²⁷ ir užtarimas, lėmęs ne tik pasitikėjimo vertą vardą, bet ir Žiburėlio stipendiją studijoms Berno universitete.

²⁵ [Šaulys J.]. Dr. Jurgis Šaulys apie Joną Vileišį. *Varpas*, 1982/1983, Nr. 18.

²⁶ J. Šaulys ne kartą yra gyvenęs Ariogaloje pas dailininką Tadą Daugirdą, kuris 1891 m. su šeima iš Lenkijos grįžo gyventi į tėvo bajoro Mykolo Daugirdo (1830–1903) – transporto inžinieriaus – namus. Plg.: J. Šaulys Povilui Višinskiui rašo: „Važiuoju pas p. Daugirdą pas Ariogalą, kur jo paties tapau pakviestas ant visos vasaros. Tę žadu šiek tiek pasidaruoti liuosiaus, kiek-nors pasiknisiuoti prie knygų, užsiimti archeologija ir t. t. Nes važiuoju ne kaipo samdiny, bet kaipo svečias“ ir nurodo adresą – Plemborgo dvarą. *Jurgio Šaulio laiškai 1902-05-14 Povilui Višinskiui*, VUB RS, f. 1-E75.

²⁷ J. Šaulys nuo 1902 m. rudens gyveno Petkevičių namuose Puziniškyje ir tvarkė namų biblioteką.

Bendrieji laiškų Mortai Zauniūtei ypatumai

M. Zauniūtė gautus J. Šaulio laiškus visuomet atsakingai rinko, dažnai pasižymėdama gavimo ir atsakymo datą. Ji išsaugojo net pirmąjį J. Šaulio laišką, nors nieko daugiau apie jį nebuvo girdėjusi. Tai rodo M. Zauniūtės nuovoką apie savosios veiklos svarbą, dalyvavimą kultūros lauko įvykiuose, kurie verti paliudijimo ateities kartoms.

Pirmasis J. Šaulio laiškas M. Zauniūtei, rašytas 1901 m. sausio 19 d., siųstas iš Vilniaus, kur jis tada, kaip minėta, susipratusias lietuves mokė gimtosios kalbos, ir jam tam reikalui buvo reikalinga lietuvių kalbos gramatika. Jis pirmame laiške klausia, ar tikrai išėjo Jono Jablonskio „p. Kriaušaičio (teip manding) kalbamokslis, gramatika“, kokia jos kaina ir kur ją galėtų įsigyti (JŠVŪ, l. 2). Kiti trys tų pačių metų laišakai (1901 m. kovo [?] d. (gavimo data kovo 5 d.), kovo 8 d., 12 d., JŠVŪ l. 3–4a) rašyti prašant atsiųsti lietuvių kalbos pamokoms reikalingą gramatiką, chrestomatiją ir padėkojama už siuntą: „ačių už teip pagirtiną Tamstos mitrumą, su koku sugebi naujoms sėkloms išalkusį palesinti“ (JŠVŪ, l. 4a).

J. Šaulys, rašydamas pirmą laišką, M. Zauniūtės *de visu* nebuvo matęs, o pirmą kartą juodu susidūrė 1902 m. spalio 17 (30) d. grafo Vladimiro Zubovo Dabikinės dvare (Šiaulių aps.). Čia vyko metinis varpininkų susirinkimas (Miknys 1997, 29)²⁸, kurio svarbiausias „nutarimas – išrinkti komisiją Lietuvių Demokratų Partijos programai paruošti“ (Grinius 1947, 37)²⁹. Primintina, kad nuo 1899 m. vidurio M. Zauniūtė buvo „Varpo“, „Ūkininko“ ir „Naujienu“ leidinių administratorė, finansų tvarkytoja, taip pat padėjo Jurgiui Lapinui tvarkyti rankraščius, atlikti korektūrą (Toliušis 1958, 17)³⁰.

J. Šaulys, apsiėmęs redaguoti varpininkų leidinius, 1903 m. vasarą atvyko į Prūsijos Lietuvą ir kurį laiką gyveno Tilžėje, o nuo rugpjūčio apsigyveno Stumbragiriuose (apie 10 kilometrų nuo Pagėgių) ir mėnesį iš ten vadovavo leidinių redagavimui³¹. Jo laišakai M. Zauniūtei į Tilžę

²⁸ Plg.: Miknys R. Lietuvos demokratų partija 1902–1915 metais. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 10, 1995.

²⁹ Grinius K. *Atsiminimai ir mintys*, t. 2. Chicago 8, Ill. Išleido dr. Kazio Griniaus komitetas, 1947.

³⁰ Toliušis Z. *Morta Zauniūtė. Gyvenimas ir darbai*. Kaunas, 1958 m. vasario 28 d. Rankraštis, Nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, RS, f. 1.

³¹ V. Plečkaitis mano, kad jis vykdavo į Stumbragirius, nes mieste jautėsi vienišas (Plečkaitis 2015, 39), tačiau greičiausiai iš Tilžės jis persikėlė konspiracijos ir pigesnio pragyvenimo sumetimais.

iš Stumbragirių buvo siunčiami nuo 1903-08-25 iki 1903-09-26. Vėliau, nuo 1903-10-15, laiškai ėjo iš Berno, kur jis pradėjo studijuoti finansus ir ekonomiką.

J. Šaulys M. Zauniūtei rašė oficialius ir neoficialius laiškus. Oficialūs, kaip redaktorius, laiškai turi registracijos numerį, o pasirašomi dažniausiai: „Už VŪN Red. J. Vaivoraitis“. Įdomu, jog rašydamas neoficialius laiškus jis perspėja, kad šiuo klausimu atsiųs ir oficialų (pavyzdžiui, 1903-08-25 laiškas, JŠVŪ, l. 13–13a). XX a. pradžios korespondavimas dar buvo veikiamas tradicinio laiškų rašymo ir laiškas tarp bičiulių yra suvokiamas kaip viešas, jei atskiru priedašu nenurodoma priešingai. Pavyzdžiui, J. Šaulys, gavęs Vinco Mickevičiaus-Kapsuko laišką, rašo: „Pasiskaityk Tamsta Vinco laišką, man rašytą. Prie progos grąžink jį man Tamsta: tokie laiškai reikia laikyti! –“ (JŠVŪ, 1904-11-26, l. 118v); arba štai kitame laiške J. Šaulys rašo, kad „[s]u Antanuku³², žinai Tamsta, jau stačiai susirašinėjava; jis parašė jau man visą laišką ir nebe paveikslėliais, o žodžiais, – atsiųsiu prie progos pažiūrėti: vaikelis labai įspūdingas ir vaisinga vaidentuva“ (JŠVŪ, 1905-04-06, l. 137v).

Daugiausia laiškai yra sinkretinio pobūdžio: juose aptariami ne tik profesiniai ir kultūriniai, bet ir asmeniniai, intymūs dalykai:

Pagrįžę iš pasivaikščiojimo apie 6 val. susirinkome pas Mickus [V. Mickevičių-Kapsuką ir Vandą Didžiulytę] prie rūgusio pieno ir išsėdėjome visi iki 11 val. dainuodami, kalbėdamies, linksmindamies. Jautėme, kad greit jau visi išsiskirstysime... Kalbėjome, kuo kas būsime už 10 metų. Pasirodę būsią ir fabriko direktorių ir mokslo vyrų, daktarų, ir filosofų ir... pasiuntinių į Lietuvos seimą! Kalbėjome vienkart ir apie Sibirą ir katorgą, bet ten ne visi tepanorėjome atsidurti. Aš pirmas atsisakiau... Aš mat, kaip būsimas mokslo vyras, neatradau ką daryti tenai... (JŠVŪ, 1904-03-21, l. 66a).

Ypač svarbios laiškų pobūdžiui ir santykių raidai nustatyti yra laiškus įreminančios pasisveikinimo ir atsiveikinimo formulės. Tačiau pastebėta, kad daugelis laiškų yra iš viso be pasisveikinimo kreipinio, pavyzdžiui, laiškai pradedami: „Siunčiu V-pą. Pervėlai“ (JŠVŪ, 1904-03-29, l. 68); „Nėra ko, Tamsta, „bijoties“ [...] (JŠVŪ, 1904-04-11, l. 70); „Ką tik man pasakė čia, kad negaliu būti priimtas“ (JŠVŪ, 1904-10-21, l. 106). Tradicinių laiško pradžios formulių neavartojimas rodo teksto koncentraciją į in-

³² T. y. Gabrielės Petkevičaitės-Bitės vyresniuoju augintiniu Antanu Kasparavičiumi, su kuriuo J. Šaulys susidraugavo savo atostogų Puziniškyje metu ir vėliau visą gyvenimą palaikė ryšį, aplankydamo Dotnuvoje, kur jis dėstytojavo.

formavimą ir komunikavimą, taip pat į esantį artimesnį ryšį tarp adresanto ir adresato. Patys pirmieji laišakai prasideda oficialiais kreipiniais, rodančiais deramą pagarbą: „Garbintina Vientautė“, „Guodotina Vientautė“, „Maloni Tamsta“, „Gerbiamai p. M. Saunus“, „Panai M. Zaunytei“, „Tautietė“, „Gerbiamoji Tautiete“. Pasisveikinimams priderinama ir atsisveikinimo formulė: „Su guodone“, „Su tikra guodone“, „Daug viso gero“, „Su pagarba“, „Daug labų dienų ir viso gero“, „Iki pasimatymui“, „Daug viso gero“. J. Šaulio emociniam santykiui pakitus, kreipiniai šiltėja: „Tamsta“, „Brangi Tamsta“, „Drauge“, „Brangi Drauge“, taip pat bičiuliškesni atsisveikinimai: „Viso gero Tamstai ir stipresnės sveikatos“, „Tamstos J.“, „Tamstos tarnas J.“, „Tuo tarpu lik Tamsta sveika ir linksma“, „Tuo tarpu tiek. Daug viso gero! Kad bent pavasaris kokių-nors būdu Tamstą atgaivintų! Kad galėčiau ir tikėčiau, tai, žinoma, ir pasimelsčiau „ant tos intencijos“ (JŠVŪ, 1904-04-29, l. 79bv).

J. Šaulys, užmezgęs su M. Zauniūte emocinį ryšį, nevengė parodyti savojo kasdieniškojo „aš“, pavyzdžiui: „aš norėčiau ir ši-tą virti bei kepti išmokti... Gal nepavydėtum savo mokslo? Dabar prisieis jau turbūt visa sau taisyties“ (JŠVŪ, 1904-08-16, l. 99v).

Laiškai rašyti ant skirtingo formato ir gamybos popieriaus; nemažai jų parašyta atvirlaiškiuose. J. Šaulys daugiausia rašė rašaliniu rašikliu (rudos, juodos spalvos), bet pasitaiko laiškų, rašytų paprastu mėlynos ar raudonos spalvos pieštuku. Ne visi laišakai sklandūs, tvarkingi, švarūs. J. Šaulys, parašęs netinkamai, atsiprašydavo, pasiteisindavo, kad dėl laiko stokos („vagių laiką“) laiškas nepavyko, bet dėl tos pačios priežasties jo neperrašys, o suplėšius kitam laiškui negreit rasis laiko – „tai ne kokie dokumentai, bet paprasti pasikalbėjimai“ (JŠVŪ, 1904-01-13, l. 44a). Kadangi M. Zauniūtė preciziškai žymėjo gavimo datas ir laiškus deramai saugojo, atrodo, bus paveikusi savo korespondentą daugiau dėmesio skirti laiškų estetikai, nes vėliau (1909) J. Šaulys priekaištavo G. Petkevičaitėi-Bitei dėl netvarkingų laiškų (Bončkutė 2013, 446).

J. Šaulio braižas nevienodas, ypač kintantis, kai rašyta skubant arba susijaudinus. Dažniausiai lapai prirašyti nuo puslapio viršaus iki pat pabaigos, paliekant paraštę kairėje puslapio pusėje. Beveik visi laišakai yra datuoti. Daugiausia laiškų pasirašyta kriptonomais „J.“, „J. Š-lis“, „J. V.“; tačiau pirmasis laiškas – visu vardu ir pavarde; pasitaiko slapyvardžiais: „Heinrich Kaufmann“, „J. Vaivoraitis“, „A. Vardas“. Laiškai daugiausia siųsti iš Berno,

tačiau yra iš Vilniaus, Puziniškio, Joniškėlio, Berlyno, Veytaux-Chillon (Šveicarija), Kranzo (Rytų Prūsija).

Pastebėtas J. Šaulio atvirlaiškių iliustracijos ir teksto turinio ryšys bei laiškų ekspresyvesnės leksikos vartojimas, stilistinė atranka atsižvelgiant į tekstą. J. Šaulio laiškuose vyrauja šnekamosios kalbos vienetai bei frazeologija, palyginti negausu vartojamų svetimybų, kalkių. Palyginus jo publicistinių straipsnių ir laiškų kalbos pobūdį, matyti, kad pastaroji yra gyvesnė, spontaniškesnė, visada atskleidžianti bendravimo situaciją. Tačiau J. Šaulys, laiškuose neišdrįsdamas būti atviras, neišsakytus jausmus perteikdavo parinkdamas jausmą ar mintį galinčius simbolizuoti atvirlaiškių vaizdus, gamtos aprašymus. Pavyzdžiui, ilgesio nuotaiką perteikė parinkęs atviruką su rožėmis (1904-08-21), grėsmės, baimės jausmus sustiprino atvirlaiškiu su giltine (1906-01-07); be to, susikaupusius jausmus reikšdavo gamtos aprašymais, neretai priartėjančiais prie literatūrinio teksto, pavyzdžiui:

Puiku dabar pas mus prasideda ir paukščiai po langų čiulbia, čirška, saulė kaitina, viskas ramu – pavasariu kvepia, tik ... širdyj audra, tik tėt-tėt, kur laisvė su belaisve imasi, kulkos švilpa, žmonės krinta – ant amžių, ant amžių skiriasi su mumis... už mūsų geresnę ateitį, nes jie juk jos nebematys! ...

Aplink ramu, o širdyj audra, krauju plūsta...

Pavasaris kvepia – kraujas dvokia!... (JŠVŪ, 1905-03-12, l. 133v).

Tad laiškuose dar dažnai jausmai reiškiami tradiciškai pasitelkiant gamtovaizdį ar pavienes gamtos figūras: „Audra, iš tikro, buvo baisi apnikus, nes per dvi beveik savaiti turėjau prirengti abudu NN, o čia aplinkui vis vilnių vilnis bangavo“ (JŠVŪ, 1904-02-05, l. 51); „Aš berots juk nė nesirgau, – jei ir buvo kokį laiką maža audrutė ištikus, tai juk tik vieni niekai, <neverti> nė atsimentinti neverti!...“ (JŠVŪ, 1904-02-09, l. 53). J. Šaulio santykis su gamta, matyt, atsineštas iš namų, kurie buvo supami ypač gražaus kraštovaizdžio. Jis, nors buvo kaime užaugęs, jau jaunystėje turėjo pomėgį jėgas atgauti gamtoje. M. Zauniūtei iš Stumbragirių rašė:

Vakar pareidamas žiūrėjau, ar būtų kur miške pasivaikščioti. Kur-ne-kur yra ir puikių vietelių. Jei Tamsta todėl norėtum kokią nedėlios dieną atsiilsėti, tai galėtum Tamsta atsilankyti. [...] vieną dieną savaitėj aš vistiek karštai Tamstai linkiu praleisti gryname ore, po blaviu dangumi, tarp prigimties grožybų. Mieste žmogus nenoromis gali pavirsti į akmenį ar paprastą automatą (JŠVŪ, 1903-09-07, l. 20–20v).

Tačiau laiškuose jau galima rasti ir modernesnę, atviresnę individo jausmų raišką: „kas naktį sapnuoju Tamstą“ (JŠVŪ, 1904-08-7/28, l. 96); „Ir teip kasdien pradėdu labiau ilgeties Tamstos. Jei Tamsta to nejauti, tai Tamsta gal ir laimingesnė...“ (JŠVŪ, 1904-08-12, l. 98); „Daug galvoju, daug svarstau ir abėjoju, o susitikęs veidas į veidą su baisia prilikimo šmėkla – dažnai ir nusipurtau“ (JŠVŪ, 1904-09-9, l. 101). J. Šaulys laiškuose po poros metų pažinties ėmė atviriau pasakoti apie save, planuodavo susitikimo akimirkas:

Šis laiškėlis nuramino kiek, nes jokie piktumo jame nepamačiau. – Be abejonės, galiu klysti, galiu kartais ne vietoj ką pasakyti; – viena tik tvirtai galiu užtikrinti, kad nieko Tamstai nesakiau ir nesakau, kas neplauktų iš tikrų Tamstos draugo jausmų... Vieno meldžiu Tamstos, kad Tamsta „nepyktum“, jei kartais mano žodžiai nesutiktų su Tamstos nuomonėmis ar troškimais, atsimindama, kad nėsu iš tų, kurie nemoka ar nenori kitų suprasti, kurie tik save ir savo žodžius telaiko už teisingus. Kiek tik galiu visuomet rūpinuos kitus suprasti, ir, jei negaliu sutikti su kieno nuomonėmis, tai visuomet stengiuos pateisinti – ir tikras, kad ir priešingas nuomonės visuomet branginu, teip-pat kaip nespardau kojomis nėvieno, kad ir didžiausio, bet doro priešininko. [...] Dar sakiau išvažiuodamas, kad atskrisiu su sparnais (JŠVŪ, 1904-08-31, l. 100).

Laiškuose subjekto žodinė saviraiška yra papildoma veiksmo pažadu:

Tik viena pasergėsiu Tamstai, jog esu mažakalbis ir patsai nevisuomet teišdrįstu kelti klausimus ir nepaklaustas pasakoties (kas kita, žinoma, rašant, kuomet nereikia kalbėti, bet pakanka tik plunksną vadžioti...), bet tai dar nereikiška, kad nenorėčiau to daryti. Dėlei to kartais maža tepažįstą mane paskaito už puikuolį ar kokį kitą, ypačiai iš pradžių. [...] Neužilgo tikiuos išeiti už miesto pasivaikščioti, taigi nuskįsiu pavasario žiedų ir Tamstai ka-nors siųsdamas pridėsiu (JŠVŪ, 1904-04-11, 70d–70e).

Galima atkreipti dėmesį, kad vietoj dovanos siuntimas sudžiovintų augalėlių laiške galėjo būti perimtas ir iš S. Pšibiliauskienės, kuri jam 1902 m. rugsėjo 14 d. rašė: „[s]iūnčiu Tau kėlėto lapelių rudens ir vargšių žiedų pašaldytų bežiedant, suskink Brolėli ir tu bevaikščiojant kami po laukus ir prisiunsk man“.

V. Plečkaitis knygoje suklysta spėdamas, kad J. Šaulys su pirmąja savo žmona Kazimiera Celińska susipažino paskutiniais studijų metais, jau rašydamas disertaciją (Plečkaitis 2015, 127). Čia aptariamieji laišakai pažinties laiką leidžia nukelti į 1905 m. Štai laiške 1905-07-30 J. Šaulys rašo, kad jis vyksta iš Berlyno kartu su drauge lenke, kuri nori pamatyti Lietuvą, ir

prašo ją pas save apnakvindinti (JŠVŪ, l. 147); o 1906 m. balandžio 19 d. laiške jis pamini savo draugės vardą ir prašo M. Zauniūtės: „[n]etrukus taip pat užvažiuos pas Tamstą viena lenkė, Kazią būsį taip gera Tamista nuvesti pas Duonel-tį. Aš įduosiu jai Tamstai laišką, kad nesibijotum ir priimtum kaipo tikrą žmogų. Ji grįžta Lietuvon (Lietuvoj gimusi) ir žada Lietuvoj dirbti. Su ja susikalbėsi Tamista tik vokiškai (lietuviškai menkai tesupranta)“ (l. 177).

J. Šaulys pasidalija su M. Zauniūte džiaugsmu, seseriai atsiliepus iš Amerikos, sako, kad norėtų ją su vyru įtraukti į judėjimą, ir prašo nusiųsti jiems knygų (1905-02-01, l. 130av). Nors kol kas dar trūksta duomenų apie tikrąją J. Šaulio seserį, kuriai gimus, kaip anksčiau nurodyta, 1885 m. balandį, mirė mama, tačiau spėtina, kad tai buvo Janina Kžyštalavičienė (*Krzysztołowiczowa*), kurios vardu pavadinta ir jo dukra Birutė Janina bei sesers Onos Tarvydienės dukra Janina Tarvydaitė³³. Jurgio Šaulio gimnazijos muziejuje yra saugomas Janinos Kžyštalavičienės laiško atšvietas, kuriame ji praneša, kad pati negali atvykti iš Krokuvos³⁴ į Lietuvą, J. Šaulio dukros krikštynas Darbėnuose, ir prašo ją šiose apeigose pavaduoti Mariją Kažukauskienę. Taigi Janina Kžyštalavičienė buvo Birutės Janinos Šaulytės krikšto mama.

Šie laiškai papildo ir ankstesnį šio straipsnio autorės J. Šaulio gyvenimo, remiantis S. Pšibiliauskienės laiškais, tyrimą (Bončkutė 2013, 432–444), kuriame kalbėta apie rašytojos jausmus jam. Jog jų būta ir ji kovojo dėl jo dėmesio, liudija 1904 m. rugpjūčio 12 d. laiškas M. Zauniūtei. Iš laiško suprantame, kad S. Pšibiliauskienė buvo nusiuntusi pavydo laišką tariamai konkurentei M. Zauniūtei, nes J. Šaulys pastarajai rašo iš Puziniškio:

Kad Pel[ėda] būtų sveikas žmogus, aš gal jau seniai būčiau su ja pertraukęs pažintį... Gerai, kad Tamsta parašei apie tą laišką, nes žinosiu, kaip užsilaikyti su ja. Neseniai p. P[etkevičaitė] pakvietė ją pas save apsilankyti, taigi gal atvažiuos. Tikiuos, jog po pasimatymo jos fantazija nebeįstengs tvirti tokių ateities paveikslų, nes juk visam kam turi būti riba... Aš bevėlyčiau jau su ja visai nebesusirašinėti... (JŠVŪ, l. 97).

³³ P. Česlovas Tarvydas, paklaustas apie J. Šaulio tikrąją seserį, negalėjo pasakyti jos vardo, tačiau neatmetė, kad ji galėjo būti ir Janina. 1885 m. metrikų knygose, kaip sakyta, rusiškai įrašyta *Анеля*. V. Plečkaitis rašo: „J. Šaulio užrašų matyti, kad sergančią jo žmoną globojo slaugė Kžyštalavičienė“ (Plečkaitis 2015, 130), atrodo, laikytina seserimi.

³⁴ Janina Kžyštalavičienė Krokovoje slaugė pirmąją J. Šaulio žmoną Kazimierą Celińską, sirgusią nervų liga.

Ir dar porą svarbių faktų, kurių iki šiol nebuvo galima patvirtinti, sukonkretina J. Šaulio laiškai M. Zauniūtei. G. Petkevičaitės–Bitės namuose dažnai svečiavosi Bronislava, kurią rašytoja mini savo laiškuose J. Šauliui ir kuri nelabai sutarė su Julija Žymantiene–Žemaite, taip pat dažnai ilgesniam laikui apsistodavusia Puziniškyje. Bronislavos nebuvo identifikuojęs nei Algirdas Žirgulyš, parengęs G. Petkevičaitės–Bitės laiškų rinktinę (Žirgulyš 1968, 84)³⁵, nei šio straipsnio autorė (Bončkutė 2013, 450). Šie laiškai ir Berno universiteto studentų imatrikuliacijos knyga leidžia teigti, kad tai buvo Bronislava Gedminaitė. Imatrikuliacijos knygoje 11506 numeriu 1903/1904 m. semestrą studijuoti medicinos yra priimta Bronislava Gedminaitė (*Bronislawa Gedmin*, g. 1881–10–12), o 11507 numeriu – J. Šaulys (čia nurodoma jo gimimo data 1879–04–03³⁶, o ne krikšto, kaip rašo V. Plečkaitis ir kt.). Bronislavai linkėjimus perduoda per J. Šaulį ir S. Pšibiliauskienė savo 1903 m. gruodžio 9 d. laiške (Pšibiliauskienė 1902–1910). S. Pšibiliauskienė su ja, matyt, susipažino viešėdama pas G. Petkevičaitę–Bitę.

Taip pat šie laiškai padėjo identifikuoti pirmuosiuose S. Pšibiliauskienės laiškuose (1902–1904) trejetą kartų paminėtą asmenį kriptonimu „G.“; o kartą – ir „Gin.“; jis labai patikęs seseriai Marijai, kuri 1902 m. dar buvo netekėjusi, kai „G.“ apsilankė Paragiuose. Vėliau S. Pšibiliauskienė, kai Marija ištekėjo už Vaclovo Lastausko, savo laiške 1904-01-10 rašė: „Gailu kad už lenką teka iš mus trijų aš tik viena nutvėrusi tikrą taką, gailu kad Gin. nepasisuko čia pasiutusiai jiai tiko, rasit gera pasekme butu iš tos simpatijos“ (Pšibiliauskienė 1902–1910). Straipsnio autorė, rašydama apie S. Pšibiliauskienės laiškus, šio asmens nebuvo identifikuojusi (Bončkutė 2013, 432–444). J. Šaulio laiškuose M. Zauniūtei dažnai rašoma apie Gintautą (pavartojant visą vardą ar kriptonimą), kai kalbama apie Juozą Bagdoną, kuris dar pavadinamas „Dėdės G.“ (JŠVŪ, 1903-01-16/29, l. 8a). Iš šių laiškų matyti, kad tarp J. Šaulio ir J. Bagdono buvo esminių idėjų nesutarimų, kuriuos pirmasis neretai aptardavo su M. Zauniūte. Tad V. Plečkaičio mintis, kad „J. Šauliui nelabai sekėsi palaikyti gerus santykius su Dovu Zauniumi, žinomu Dėdės slapyvardžiu“, yra klaidinga (Plečkaitis 2015, 36). Mat kultūrininkų fantazija kuriant slapyvardžius dažnai nebuvo originali ir nemažai jų buvo identiškų, todėl, kaip sakyta, J. Šaulys parašo

³⁵ Žirgulyš A. [Teksto komentarai]. *Gabrielė Petkevičaitė–Bitė. Laiškai*. Vilnius: Vaga, 1968.

³⁶ Dėkoju Berno universiteto bibliotekos direktoriui dr. Niklaus Landolt už nuorodas.

tarsi dvigubą slapyvardį „Dédés G.“: Arba štai 1905 m. kovo 27 d. užsi-
mena, kad „Dédė žada“ keltis į Rapersvilį (Šveicarija) (JŠVŪ, l. 136v), o
yra žinoma, kad Dovas Zaunius negyveno Šveicarijoje, tačiau ten 1903–
1906 m. gyveno J. Bagdonas.

Įdomūs laiškuose pasitaikantys M. Zauniūtės pabraukymai, klaustukai
paraštėse, įrašai, vieno ar kito J. Šaulio pastebėjimo komentarai. Ištyrus
M. Zauniūtės laiškus būtų galima nustatyti, kaip jų komunikacinis elgesys
buvo nulemtas mentalinių, etninių, konfesinių, lyties skirtumų. Dažniau-
siai M. Zauniūtės įrašai daryti raudonu rašalu ar pieštuku, taip pat, atrodo,
jai priskirtini ir įrašai, pabraukymai mėlynu pieštuku. Pavyzdžiui, ji šalia
adresanto datos parašydavo gavimo datą, kartais su patikslinimu: „utarnike
1. 9. 03 per piet“ (JŠVŪ, l. 17), vienoje vietoje pasižymėjo: „buvo mar-
kute 20 kap.“ (JŠVŪ, 1901-01-19, l. 2v), kitur aiškiau perrašė J. Šaulio
parašymą. Labai įdomūs jos komentarai. Štai vos tik pradėję dirbti kartu,
juodu konfrontavo. J. Šaulys rašo: „(kodėl Tamstos laiškas dėlei šito dalyko
parašytas net diena anksčiau – šiek-tiek neaišku man)“, o M. Zauniūtė
tarp eilučių – „Ne butinai reikia kad aš apsirikičiau su datumu, gal ir Jus
apsirikote“ (JŠVŪ, 1903-08-27, l. 15). Kitame laiške J. Šaulys rašo: „Svei-
kinu ir širdingai linkiu viso geriausio, ko širdis ir dūšia trokšta!“, o M. Zau-
niūtė tarp eilučių prirašė: „kodėl ne protas?“ (JŠVŪ, 1904-12-25, l. 124).
Įdomus yra oficialus 1903 m. liepos 27 d. J. Šaulio laiškas („Buvusiajai
„Varpo“, „Ūkininko“ ir „Naujienu“ Redakcijai“), kuriame, perimdamas
redagavimą, norėjo sužinoti, kaip anksčiau buvo bendradarbiaujama su ki-
tomis periodinių leidinių redakcijomis (pavyzdžiui, Amerikoje), kaip vyko
mainai leidiniais, medžiaga ir pan. Atsakymą pradėjo rašyti M. Zauniūtė
to paties laiško tuščiaame puslapyje, tačiau nebaigė (JŠVŪ, l. 10a–10av).
Galbūt tai juodraštinis variantas, o švarraštis buvo išsiųstas naujam re-
daktoriui? Štai, kas rašyta, pavyzdžiui:

1 Su rankraščiais, atliekamais nuo VUN, buvo šiaip elgtasi:

1 tie rankraščiai, ką turi didesnę svarbumą Lietuvos gyvenime ir nėra priešin-
gi <nė> dvasiškijai <buvo ir> ir jos tendencijoms, buvo siunčiami „Tėvynės
sargui“:

2 Kiti rankraščiai buvo siunčiami į Ameriką per mus tarpininką p. Šerną, „Lie-
tuvos“ redaktorių, man ypatiškai pažįstamą. Paskutiniam laike, siunčiant ran-
kraščius „Tėv. Myl. Dtei“, iš p. Šerno tarpininkystės nesinaudota, nes išrasta tai
už nepraktišką daiktą. „Lietuvos“ redakcija dalį pasilieka sau, o kitą dalį paveda
„Vienybei Liet.“: Už didesnius rankraščius, tinkančius atspausdinti atskirose

brošurose „Vienybės“ redakcija yra prižadėjęs mums 15 % atspausdintų ekz. – apie ką ir buvo „Varpe“ apgarsinta (JŠVŪ, l. 10a).

Laiškuose gausiai atskleisti politiniai 1904–1905 m. Rusijos ir Japonijos karo įvykiai bei studentų reakcija į karą, išaugusias lietuvių viltis dėl ateities. Pavyzdžiui, 1904-02-17 (suklydęs parašo 1902, *sic!*) rašo, kad universiteto draugas iš „Maskolijos pasidarė sau galą“, nusišovė, tai – „carizmo auka“. Praneša, kad 300 studentų protestavo prieš karą su Japonija. Rusams pralaimint, studentai, kurių Berne daugelis buvo iš Rusijos, džiaugėsi. J. Šaulys aprašo Šveicarijos studentų vakarą, suorganizuotą Peterburgo kovotojams pagerbti. Rašoma, kad vakaro metu buvo dainuojama, grojo kvartetas ir smuikininkai, buvo deklamuojamos „revoliucionieriško“ turinio eilės, žiūrimas filmas („gyvasis paveikslas“) „Sieg“, o paskui šokama (JŠVŪ, 1905-02-19, 132v). Karas lietuviams atrodė gera proga veikti, ir J. Šaulys rašo, kad Vincas Mickevičius-Kapsukas rengiasi vykti į Lietuvą. J. Šaulys buvo atsargesnis, jis nepritarė karšties bičiulio sprendimams, bet jo nesulaikė: „nes žinau, kad idealista: labai nemėgsta šaltų protavimų“ (JŠVŪ, 1904-02-26, l. 56).

Apibendrinant, kas parašyta, galima pažymėti, kad tarp aptariamų laiškų vyrauja sinkretiniai, kuriuose profesinės darbo, kultūros lauko temos derinamos su kasdienybės, asmeninėmis. Varpininkų bendrijoje laišakai dėl išaugusio lietuviško rašto vertingumo, perteikiamų idėjų svarbumo buvo vieši, ir jais buvo dalijamasi kaip bendrais visai bendruomenei tekstais. Laiškai buvo jausmų įžodavimo per santykį su adresatu tarpininkai, todėl ne tik turėjo tekstinę ir idėjinę reikšmę, bet ir atliko asmenybės tapatumą formuojančią funkciją. Analizuojant laiškų formulių raišką bei atvirlaiškių iliustracijas, pastebėta, kad jų turinys buvo glaudžiai susijęs su vyraujančia teksto emocija. Laiškų kalba artimesnė šnekamajai kalbai, nes J. Šaulio mokslo ir studijų kalba nebuvo lietuvių kalba, todėl rašomosios kalbos jis tik mokėsi, ir laiškuose ji autentiškesnė negu vartotoji publicistikoje, kur jaučiama svetimų kalbų įtaka minties raiškai.

Laiškai leido patikslinti keletą faktų, kurie ankstesniuose lietuvių kultūrininkų laiškuose nebuvo aiškūs: pas G. Petkevičaitę-Bitę gyvendavo Bronislava Gedminaitė; Juozas Bagdonas-Gintautas, į akį kritęs Marijai Lastauskienei, yra tas pats Dėdė, su kuriuo J. Šaulys nelabai sutarė. J. Šaulys ankstyvąją bendravimą su S. Pšibiliauskiene patirtį panaudojo kurdamas artimesnius santykius su M. Zauniūte.

Jurgis Šaulys – redaktorius

1902 m. iš apie 20 paskelbtų J. Šaulio straipsnių beveik visi publikuoti demokratų partijos leidiniuose: „Varpas“, „Ūkininkas“, „Naujienos“. Taigi 1902 m. dar išsiskiria J. Šaulio gyvenime ir tuo, kad jis parengė nepaprastai daug publikacijų, kurios jau buvo ne tik žinučių skiltyje, bet ir pirmuosiuose leidinių puslapiuose. Štai J. Šaulys dar 1902-02-24 rašė laišką „G. Redakcijai“ dėl leidinių kalbos nenuoseklumo, nepatenkinamo lygio, paliktų klaidų, kurios daro įtakos „pačioj rašyboj“ ir kalbai, imamos vartoti kaip taisyklė. Jis siūlė įvedamus rašybos, kalbos pakeitimus aptarti, nurodyti jų priežastis, kad darbuotojai galėtų sąmoningai jų laikytis. J. Šaulys rašo: „Mano ypatiška nuomonė rašybos dalykuose – prisilaikyti tuotarpu P. Kr. gramatikos, įvedus negut dėlei nuoseklumo tuos pagerinimus, kurių jis dėlei baimės dar neįvedė“ (JŠVŪs, l. 7).

J. Šaulio rūpestis varpininkų leidinių kokybe, matyt, atkreipė ne tik Povilo Višinskio (Višinskis 1964, 452)³⁷, bet ir Jono Vileišio bei kitų dėmesį, ir jam buvo pasiūlyta redaguoti „Varpą“, „Ūkininką“, „Naujienas“. Jonas Aničas, remdamasis J. Vileišio atsiminimais knygoje: Akiras–Biržys „Lietuvos miestai ir miesteliai. Biržų apskritis“, klaidingai LDP programos kritiką ([Bagdonas] 1902, 266–267)³⁸ priskiria (Aničas 1995, 100)³⁹ J. Šauliui, o šią klaidą pakartoja V. Plečkaitis savo naujoje monografijoje (Plečkaitis 2015, 45). Po suvažiavimo Dabikinės dvare parengtą ir paskelbtą partijos programą sukritikavo ne jis, o Juozas Bagdonas 1902 m. „Varpo“ Nr. 12 „Prie mūsų programo“ (pasirašyta redakcijos vardu – *Red.*). Jis priekaištavo dėl menko programos konkretumo ir mokslinio pagrindo, dėl filosofijos istorijos ignoravimo (remiasi Georgu Wilhelmu Hegeliu ir Karlu Marksu); pasigedo galimo bendradarbiavimo su kitomis partijomis, tikėjimo reikalų įtraukimo, nes religijos klausimą atmetus atstumiamos plačiosios minios ([Bagdonas] 1902, 267).

„Varpą“, „Ūkininką“ ir „Naujienų“ redagavimą J. Šaulys perėmė 1903 m. liepą iš Jono Biliūno, laikinai šias pareigas perėmusio iš LDP pro-

³⁷ Višinskis P. *Raštai*. Vilnius: Vaga, 1964.

³⁸ [Bagdonas J.]. Red. Prie mūsų programo. *Varpas*, 1902, Nr. 12.

³⁹ J. Aničas klaidingai straipsnelį priskiria J. Šauliui, remdamasis J. Vileišio atsiminimais knygoje: [Petras Biržys] Akiras–Biržys. *Lietuvos miestai ir miesteliai. Biržų apskritis*. Kaunas: V. Atkočiūnas, 1932, t. 2, 264, plačiau žr.: Aničas J. *Jonas Vileišis 1872–1942. Gyvenimo ir veiklos bruožai*. Vilnius: Alma littera, 1995.

gramą sukritikavusio J. Bagdono. J. Šaulys parengė aštuntuosius, t. y. rugpjūčio mėnesio, leidinių numerius. Be to, išlikę „Jurgio Šaulio straipsniai iš „Varpo“ ir „Ūkininko“ Redakcijos archyvo 1900–1905 m.“ rodo, kad jis 1903 m. rengė septintąjį „Naujienu“ (JŠVŪs, l. 106–109) ir aštuntuosius „Varpo“ bei „Ūkininko“ numerius.

Pirmieji redaktoriaus žingsniai buvo sunkūs, pavyzdžiui, jis rašo: „P. Barzdylos [J. Biliūno] palikto darbo radau daugiau, negu tikėjau, – rankraščiai pasirodo beveik neištaisyti, tik tiek kad sugretinti...“ (JŠVŪ, 1903–08–27, l. 14). Tačiau buvo daug ne tik darbo, bet ir nesklandumų. Jaunatvišką entuziazmą tvarkytis savaip, keisti nusistovėjusią straipsnių rengimo spaudai eigą ir pan. ėmė stabdyti administratorė M. Zauniūtė. Ji, nors tik trejais metais vyresnė už J. Šaulį, turėjo didesnę leidinių rengimo patirtį ir praėjus vos geram mėnesiui nuo naujojo redaktoriaus darbo pradžios, neaptardama savojo nepasitenkinimo su juo, išsiuntė skundą tiesiai į Vilnių LDP CK, kurio sprendimu jis buvo paskirtas šioms pareigoms. J. Šaulys, kaip aiškėja iš laiškų, sutiko redaktoriauti iš pareigos (žinoma, finansiniai motyvai taip pat egzistavo) laikinai, nes buvo pasiryžęs siekti mokslo. Tačiau, tik pradėjęs darbą, jis suprato, kad varpininkai Lietuvos ateitį supranta skirtingai, ir dažnai su savo idėjomis likdavo vienišas. Tokia situacija jam kėlė asmeninės tapatybės klausimą, norą suprasti ir atrasti savąjį kelią. Tikroji savojo tapatumo nuojauta yra ne tuomet, kai aktyviai veikiama, o kai nujaučiama, kad veikti reikia taip, nors išorinės aplinkybės rodo, kad nebūtinai toks kelias bus sėkmingas. Laiškai ir yra įdomūs kaip užgimstančios nuojautos apie savo tapatybę tekstai. Jau 1903–09–07 laiške „Centrališkajam Komitetui“ J. Šaulys rašo, kad dėl:

tam tikrų svarbių priežasčių, kurių čia smulkiausiai nesistengsiu išdėti, o ypač dėl stokos iš mano pusės tam tikrų reikalingų šitam ir šitokiam darbui privalumų ir ypatybių aš skaitau už savo pareigą pranešti, <tai žinoti> kam reikia, kad paskirtais darbais nusprendžiau užsiimti tik iki laikui, kolei neatsiras vertesnio įpėdinio, kurs galėtų tam tikrus reikalus paimti į tvirtesnes, drąsesnes ir gyvesnes rankas (JŠVŪ, l. 21).

Redaguodamas „Varpą“ J. Šaulys pajuto kai kurių „pirmievių“ trūkumus, o jų kontekste – savo privalumus. Antai laiškuose M. Zauniūtei jis kritikavo Petrą Vileišį už netikusius vertimus, plagiatą, prastą lietuvių kalbą. Kadangi P. Vileišis – viena svarbiausių figūrų, finansavęs ne vieną projektą, įvardydamas jo trūkumus, augino savo pasitikėjimą. Jis ne tik

M. Zauniūtei, bet ir J. Bagdonui vėliau rašė, kad P. Vileišis visur kišasi, nori reguliuoti, pagal save daryti, o potencijos menkos:

Su „Viln. Zin“ visiška anarchija dabar – teip-pat, kaip ir pirma... Komite-to nebėra, bet jo, galima sakyti, ir iš pačių pradžių nebuvo, nes kišasi visur pats Vileišis Petras. Per didelis tai ponas, kad galėtų teip žemai prieš savo „bernus“ nusileisti... Dabar redakcijoje viešpatauja Kriaučiūnas, kurs mokėjo daugiau Petru V. įsiteikti ir kurs arčiaus su juo yra savo pažiūrose... (JŠVŪ, 1905-02-01, l. 130v–130a).

Galima pažymėti, kad konspiraciniais sumetimais, vengiant vadinti dalykus tikrais vardais, ryšiai naujoje bendruomenėje nusakomi šeimai būdinga leksika, pavyzdžiui, J. Šaulys leidinius vadina „vaikučiais“. Jis sako, kad „gaila vaikučių“, ypač „Varpo“, kurį „ypačiai teko pamylėti ir prisirišti“ (JŠVŪ, 1904-03-12, l. 63v); partijos kolegos vadinami giminėmis: „[k]albėjaus su senaisiais pažįstamaisiais, senąja gimine. [...] Ir dar labiau nudžiugau atsisveikinęs ir pasitraukęs nuo tos giminės...“ (JŠVŪ, 1904-07-09, l. 95av); „Ačiu už žinias apie gimines“ (JŠVŪ, 1904-08-07, l. 96).

1903 m. rugpjūčio 15–16 d. Vilniuje, J. Vileišio bute, įvyko antrasis LDP suvažiavimas. Svarbiausias klausimas buvo partijos programos tobulinimas (Miknys 1995, 38–39), o jos papildymai buvo paskelbti 1903 m. „Varpo“ Nr. 9–10 „Iš Lietuvos Demokratų Partijos nusprendimų“⁴⁰. Suvažiavime buvo svarstomi ir „Varpo“ redagavimo klausimai, nes J. Šaulio oficialiame 1903-08-27 laiške M. Zauniūtei sakoma, kad jis apie jos požiūrį į save, kaip redaktorių, jau žino iš jos laiško „š. m. partijos susirinkimui“ (JŠVŪ, l. 15–15a). M. Zauniūtės nuomonė paaiškėja iš J. Šaulio laiškų intertekstų – jis mėgo atpasakoti jos laiškų vietas. Ji jam priekaištavo dėl „mano [jo] tiesų apskritai“, apie tai jį informavo partijos CK, remdamasis administratorės skundu. M. Zauniūtė, pasirodo, jau skiriant jį redaktoriumi, buvo prieš jo kandidatūrą.

Kaip galima spręsti iš pirmųjų išlikusių laiškų, juodu pradžioje nesutarė dėl darbų pasidalijimo, jų planavimo ir įgyvendinimo pobūdžio. J. Šaulys, anksčiau nesusidūręs su redakcijos ir spaustuvės darbu, bandė, nesitardamas su M. Zauniūte ir kitais, daryti permainas. M. Zauniūtė savo laiške priekaištavo jam dėl „ponavojimo“ ir „prievertos“; šiuos žodžius jis pacitavo jai rašytame 1903-08-25 laiške (JŠVŪ, l. 13a). J. Šaulys anksčiau minė-

⁴⁰ [L. D. P. Vyriausybė]. Iš Lietuvos Demokratų Partijos nusprendimų. *Varpas*, 1903, Nr. 9–10, 201.

tame oficialiame laiške (1903-08-27) teisinosi, jog jis norįs, kad kiekvienas būtų atsakingas už savo darbą, pavyzdžiui: M. Zauniūtė pateiktų tinkamas finansines ataskaitas, o jau jis nuspręstų, kaip jas viešinti laikraštyje. J. Šaulys pabrėžia, kad abu atsiskaito remiančiųjų laikraštį visuomenei, o ne „Prūsų valdžiai“ (JŠVŪ, l. 15), pagal kurios nustatytą tvarką finansinės leidinių ataskaitos buvo viešinos. Jis rašo, kad laikraščio (finansinės) ataskaitos galėtų būti trumpesnės, kaip laikraščių *Освобождение, Искра, Darbininkų balsas*. M. Zauniūtė stengėsi laikytis įprastos tvarkos, kai visuomenei buvo pateikiama pagal vietinės valdžios reikalavimus detali ataskaita, o J. Šaulys, nesuvaržytas ankstesnių įpročių, siekė daugiau vietos palikti tekstams, vertingesnei, jo nuomone, informacijai:

Be abejonės, Tamsta turi pilną tiesą skaityti, jei nori, paduodamus spaudon rankraščius, ir jei Tamsta atradusi ką blogo pasergėsi tą – tai ne tik redaktorius, pamatęs teisybę, bet ir visūmenė bus Tamstai už tai dėkinga. O sulig mano patarnių (žinoma ne „ponavojimo“ ar „prievertos“!), jei jos pasirodytų kam vertos ir jeigu jų Tamstai kuomet prireiktų – visuomet gali Tamsta jų reikalauti: kiek galėdamas ir ištekdamas stengiuosi niekam jų neatsakyti (JŠVŪ, 1903-08-27, l. 15a).

Atrodo, kad juodviejų buvo nesutarta ne dėl dažnai pasitaikančio naujoko ir senbūvio skirtingo požiūrio į darbą, bet dėl didesnių konfesinių, psichologinių, daugiausia mentaliteto bei lyties nulemtų skirtumų. Reikia pabrėžti, kad laiškų tonas, turinys, demagoginiai išvedžiojimai rodo būsimą diplomato gebėjimus: derinti skirtingas nuomones, tiesiai neišsakyti savo pozicijos. Vis dėlto tvirtai laikomasi savo įsitikinimų, kalbama šalta, bet mandagiai, apeliuojama į partijos, t. y. bendruomenės, sprendimų įstatymiškumą („pamatysime susirinkimo paaiškinimo. Susirinkimo ar jo sutvertos kokios-nors tam tikros įstaigos balsas turi, regis, būti mums tam tikruose atsitikimuose nusprendžiantis“; JŠVŪ, 1903-08-27, l. 15a):

Tamsta pati gerai iš prityrimo turbūt jau žinai, kad keliems prie vieno darbo dirbant tuo geriaus patsai darbas klojasi, juo darbininkai labiau sutaria. Sulig manęs aš <teip> tą teipgi gerai numanau ir labai norėčiau ir geisčiau, kolei teks dirbti kartu, dirbti ir su Tamsta sutarime, vienybėje – ir be vaidų, kurie labai vargina ir gaišina žmogaus spėkas ir nė prie ko gero nepriveda (JŠVŪ, 1903-08-27, l. 15a).

Siekdamas LDP CK pritarimo savo redagavimo kryptčiai, J. Šaulys problema išdėstė J. Vileišiui, kuris pasiūlė 1903 m. gruodžio 29 d. visiems

susitikti Berlyne⁴¹ ir aptarti leidinių reikalus (JŠVŪ, 1903 XII 24, l. 40). Tai buvo labai svarbus susitikimas, po kurio J. Šaulys, kaip redaktorius, ne tik ėmė savarankiškiau priiminėti sprendimus, bet ir pakito jų su M. Zauniūte bendravimas. J. Šaulys po susitikimo 1904 m. „Varpo“ pirmąjį numerį parengė savarankiškai, o vedamajame, apžvelgdamas praeitų metų inteligentų veiklą, pabėrė kritikos visiems, kurie, atitrūkę nuo realybės, eidami į kompromisus su carine valdžia, tikisi pasiekti tautinio atgimimo (Šaulys 1904, 1–4)⁴². M. Zauniūtei jis rašo, kad ana pusė, kai pamatys numerį, pasijus užgauta (JŠVŪ, 1904-02-18, l. 55b). Atrodo, jam tuo laikotarpiu didelę įtaką darė V. Mickevičius-Kapsukas, gyvenęs Berne ir siekęs aktyvesnės veiklos. Jau 1904-03-11 laiške jis rašo, kad pradeda gauti laiškus iš anos pusės dėl „Varpo“ pirmojo metų numerio, kad jie:

[n]eišpasakytai perkūnuoja ir daug užmetinėja sunkių dalykų. [...] Sulig manęs matau tik vieną dalyką, kad skirdamos principijališkai nuo daugumo ir negalėdamas sutikti su jais, greičiau ar vėliau turėsiu persiskirti – ir tuomet jau visai pasitrauksiu į pašalį: perdaug myliu liuosybę ir perdidelis esu individualistas, kad galėčiau varžyties kokiais-nors nesutupėtais „programais“; o kad nebebūtų užmetinėjama, kad noriu išnaudoti poziciją savo tikslams, <ar> terorizuoti arba „dezorganizuoti“ kitus, tai greit turbūt jau pasiduosiu į dimisiją, nes kitaip <dar> daryti (prieš savo išdirbtus principus) negaliu (JŠVŪ, l. 62–62v) [pabraukta mėlynu pieštuku galbūt M. Zauniūtės?].

Matyti, kad J. Šaulys buvo kaltinamas dezorganizacine veikla, tad įpusėjęs redagavimo metams skundėsi, kad darbas „ardo nervus“ (JŠVŪ, 1904-03-12, l. 65), žadėjo išsiųsti oficialų prašymą atleisti iš redakcijos. Oficialų prašymą parašė 1904 m. kovo 18 d., žinodamas, kad pagal partijos įstatus jis dar šešis mėnesius turės atidirbti. Vėliau M. Zauniūtei jis išdrįso ir atviriau išsikalbėti:

Prie r-os būdamas turiu juk visai aprūpintą gyvenimą, o vienok r-ją noriu kuogreičiau pamesti!.. Materijališkos gerovės nestatau sau už gyvenimo uždavinį, jos aš nė nesitikiu niekuomet [pabraukta paties J. Šaulio] pasiekti, pagaliaus to ir nesistengiu pasiekti ir nenoriu. Man rūpi kas kita, mano gyvenimo Tikslas kitoks. Zinoma, materijališkos sąlygos reikalingos yra, kad būtų pakeliamos, nes kitaip ir dirbti negalima. Bet ar jas pasieksiu bent tiek, kad galėčiau jų

⁴¹ V. Plečkaitis ne visai tiksliai interpretuoja šią J. Šaulio išvyką į Berlyną: „1903 m. gruodžio 28 d. – 1904 m. sausio 4 d. jis Berlyne aplankė draugus, kurie anksčiau talkino redaguojant *Varpa*“ (Plečkaitis 2015, 49).

⁴² [Šaulys J.]. Naujus metus pradėdami. *Varpas*, 1904, Nr. 1.

nekliudomas darbuoties, abejoju... Varge pradėjęs varge turbūt ir baigsiu, bet bent teisingai, bent dorai, kad sąžinė neturėtų ko išmetinėti paskui... Parsiduoti už pinigą ir palaidoti savo troškimus, jauzdamas savo spėkas, jauzdamas dar visame tvirtume, negaliu... Zūti-būti! (JŠVŪ, 1904-04-11, l. 70bv).

Iš laiškų sužinome, kad, atidavęs redagavimo reikalus, J. Šaulys ketino trauktis ir iš partijos (JŠVŪ, 1904-03-21, l. 66a). Jis J. Bagdonui 1904 m. gegužės 28 d. rašė:

Aš nustoju visai Tikėjęs į ją [LDP] ir kas kartą tolinuos nuo jos. Pereitųjų metų praktika tai turbūt da labiau paskubino, padėjo, kaip Tamsta pats išsitarė, nužengti „pirmyn dvasiškai“: [...] Mūsų judėjimo istorikai to nepamirš... [...] aš LDP nebeidentifikuojū su savo tauta, o tos partijos labo su tautos labu. [...] Mano pareigos balsas liepia ką kita daryti ir kitaip pasielgti, jis nebesupuola su LDP reikalais. Aš savo pareigos balsą skaitau už augštesnį, negu kokį „augščiausią“ L. D. P. reikalą (JŠVŪ, 87–87a) [raudonu rašalu pabraukta, atrodo, M. Zauniūtės. Žodžiai „Mano pareigos“ pabraukti ir paties J. Šaulio juodu rašalu].

J. Šaulys, nors ir apsisprendęs palikti redagavimą, ne bet kokio įpėdinio laukė: „[I]abai bijaus, kad P-čiui [Jonas Vileišis] neprisieitų apimti, nes tuokart... bijaus ir tą mintį prileisti – į ką pavirstų laikraščių kalba, rašyba!... Ramesnis dar būčiau, kad V. P. [Povilas Višinskis] galėtų atsikraustyti“ (JŠVŪ, 1904-03-21, l. 66c). Jis 1904 m. kovo 21 d. laiške nurodo, kad gavo iš G. Petkevičaitės-Bitės ilgesnį laišką, kuriame ji atkalbinėja jį nuo pasitraukimo iš redaktorių:

Atkalbinėdama atsiuntė lenkiškas eiles, <dar> kurias dar kūdikiu būdama buvusi persirašiusi sau, o kurios visą amžių ramindavusios ją sunkiose gyvenimo valandose. Zinau, kad ji daug yra kentėjusi. ..Gal tiek aš nėsu ir teip (jos ir mano psychika kitokios) kentėjęs, bet paklaustyti jos negaliu šitame dalyke. Tik labai skaudu man, kad negaliu jai to dabar paaiškinti kaip reikiant (JŠVŪ, l. 66cv).

1904 m. kovo 21 d. pranešė: „Jau atsisakiau ir 18 III išsiunčiau galūtiną žinią apie tai. Prašiau, kad iki liepos galo, kuomet pagrižęs jau būsiu iš Šv[eicarijos], pasistengtų surasti kitą žmogų į mano vietą...“ (JŠVŪ, l. 66bv).

Kaip ir kiekvienas, pradėjęs naujus darbus, J. Šaulys ėmėsi reformų. Laiškuose atsiskleidžia veiklos barai: leidinių kalbos ir rašybos vienodinimas; pastangos įveikti medžiagos trūkumą; kova dėl blogai atliekamų

taisymų („Jiems nebūtų pro šalį ir su kuoju įkalti į galvą, kad jie labiausiai žiūrėtų pataisymų [...]. P. Lapinas blogai matyt korektūrą atlieka – paviršutiniškai!“ (JŠVŪ, 1903-09-26, l. 22); „P. Kiošis mėgsta taisyti, kas man labai nepatinka, – ir taiso net po red-os atliktos korektūros“ (JŠVŪ, 1903-11-27, l. 35); pyksta, kad V. Mickevičius-Kapsukas taip pat blogai atliko korektūrą (JŠVŪ, 1904-02-09, l. 52)). Pats J. Šaulys kartais labai greitai tikrindavo tekstus: „Na, bent ši kartą greit išsiunčiu korektūrą, vos 8 valandas tik tesulaikęs“ (JŠVŪ, 1904-03-04, l. 58).

J. Šaulys siekė pagerinti leidinių kokybę, platinimą, paspartinti jų parengimą („meldžiu siūsti jau ir laikraščius vien kart su rankraščiais, t. y. dukart, nes gaunant vieną-kart ir tai pradžioj mėn. prisieitų paduoti perdaug pasivėlinusias žinias, ir teip juk pasivėlinal!“ (JŠVŪ, 1903-11-02, l. 28)). J. Šaulys labai rūpinosi estetinė leidinių išvaizda: mėgino keisti leidinių maketą, siekė taupyti finansus, todėl užsakė plonesnį popierių, kad siunčiant būtų mažesnės išlaidos, ir nurodė spaudinių kraštus apipjauti, kad siunta būtų lengvesnė (JŠVŪ, 1904-03-04, l. 58a). Jis 1903-12-04 laiške keturiais punktais nusako (JŠVŪ, l. 37a), kaip sumažinus reklaminius tekstus sutaupyti vietos straipsniams, remiasi „Varpo“ 1889–1901 m. numeriuose buvusiu reklamos išdėstymu. Pakeitus „Varpo“ formatą, J. Šauliui reikėjo spręsti, kaip taupiau pateikti medžiagą. Jis, kad darbas eitų sparčiau ir kiekvieno numerio maketo nereikėtų daryti iš naujo, prirašant nuorodas straipsnių parašėse, spaustuvei nusiuntė „formuliarą, kurio statydamas [numerį] spaustuvė turi prisilaikyti“ (JŠVŪ, 1904-02-02, l. 49). Yra išlikęs J. Šaulio laiškas, rašytas 1904-03-04 (JŠVŪ, l. 58-58b), rengiant antrąjį „Varpo“ numerį, kur jau „sulaužytą“ tekstą nuspręsta pakeisti. Jis prisipažįsta, kad per redakcijos neapsižiūrėjimą buvo pamiršta anksčiau tai pasakyti, ir dabar prašo straipsnį apie lietuvių darbininkų judėjimą iškelti į „Mokslo skyrių“, o puslapio apačioje pabraižo, kaip tai turėtų atrodyti: „[m]an rodosi, kad tiedvi skilti nebus sunku sulaužyti ir vietos tos pačios pakaks“ (l. 58b).

Tačiau labiausiai jam rūpėjo leidinių kalba:

Šių metų „Varpo“ N2 tapo paduotos svarbesnės mūsų rašybos atmainos, kurias buvome įvedę mūsų laikraščiuose pasirodžius p. Kriaušaičio gramatikai („Lietuviškos kalbos gramatika“) ir kurių ligšiol maž-daug prisilaikėme. Dabar, pradėjus nuo 8-to „V-po“ ir „Ū-ko“ N ir nuo 7-to „N-ų“ N, įvedame

naujas atmainas mūsų vartojamoje rašyboje – ir šį kartą labiau prisiartiname prie p. Kriaušaičio rašybos (JŠVŪs, l. 115).

Vis dėlto J. Šaulys ir J. Jablonskio rašyboje matė nenuoseklumą ir stengėsi juos mažinti. Križiškai ją aptaria straipsnyje „Mūsų rašyba“ 1903 m. „Varpo“ Nr. 11 (JŠVŪs, l. 146–150).

J. Šaulio netenkino menkos apimties ir turinio leidžiami „Varpo“ ir „Ūkininko“ numeriai, kuriuos, stokojant medžiagos, ne kartą tekdavo sujungti. Siekdamas padaryti leidinius patrauklesnius, jis pirmiausia ištyrė XX a. pradžios jam prieinamą spaudą, kad suprastų, kaip gerinti situaciją. J. Šaulys ne tik suskaičiavo, kiek leidinių pasiekia skaitytojus, bet ir aptarė leidinių turinį. „Varpo“ leidinyje atsiradusi „Spaudos peržvalga“ laikytina jo literatūrinės kritikos pradžia. Galima pastebėti, kad žurnalistiką J. Šaulys vertino kokybės matais:

Šulig Ū[kininku] aš abejoju, ar galėsime bent ateinančiais metais kiek padidinti. Sprendžiu, žinoma, pasiremdamas ant to, ką ligšiol teko pritirti. Man labiau tuo tarpu rūpėtų ne jo padidinimas, bet pagerinimas, nes jis ir tokio didumo pasilikdamas turėtų daugiau duoti, negu tuo tarpu duoda. Tik blogai, kad jis neturi nuolatinių rimtesnių bendradarbių. Ar mano daromi kurstymai anoj pusėj turės kokias pasekmes, nežinau – bet nuo tų pasekmių prigulės to laikraščio kokybė (JŠVŪ, 1903-12-4, l. 37).

Laiškuose jis mato reikalą pasiaiškinti dėl savo tekstų: „[n]orėtum žmogus savo ką nors rašyti (o rašymui daug temų yra!), o čia reikia tiesiog „fabrikuoti“; lamdyti svetimas mintis. Aš tam visai netikęs“ (JŠVŪ, 1904-03-20, l. 66). J. Šaulys buvo empirikas, jis skundėsi, kad „[k]iti gali ant kėso atsisėdę ar ant šieno gulėdami rašyti net programinius straipsnius (p. Augusti [Augustinas Janulaitis]), – aš to negaliu“ (JŠVŪ, 1903-09-05, l. 19v). Autoriams, kurie atsiųsdavo menkos vertės poezijos, rašė leidiniuose žinutes, kviesdamas geriau rašyti korespondencijas, t. y. tinkamai aprašytas žinias iš Lietuvos „padangės“; pavyzdžiui, „Ūkininko“ laikraštyje randame: „męs tetalpiname iš dailiųjų dalykų tik poeziją, ar ji būtų proza, ar eilėmis rašyta. Ne kiekvienos eilės dar gali būti pavadintos poezija. Eilėms-poezijai statomi yra tam tikri svarbūs reikalavimai. Kas jų nežino, nesupranta, ar jų pakakinti negali – tai tenesigriebia ir tenedarko prakilnios poezijos dirvos“ (1903, Nr. 12, JŠVŪs, l. 163v). Dar atkreipia autorių dėmesį, kad rašant poeziją gramatiką taip pat reikia mokėti.

Kadangi dažnai medžiagos trūko, laiškuose ne kartą atvirai reiškiamą emocija:

[...] bet ką daryti, jei rankraščių nebus?! Šiukšlių dar yra, bet nieko tarp jų geresnio. Kaip menkas išeina „Ūkininkas“ (o iš dalies ir „Varpas“) man net gėda... Kad ne riba (rubežius), neiškentėčiau dabar nevažiuoju į aną pusę: nuvertčiau jų širdis, nervus – ir be gailesčio patąsyčiau, gal kiek prabustų iš mieguostos apatijos ir kiek labiau sukrotėtų.

Neiškęsiu turbūt – ir pasigalandęs plunksną pradėsiu raižyti tuos „garbinguosius“ mūsų dienos „didvyrius-vadovus“ (JŠVŪ, 1903-11-18, l. 31v).

J. Šaulio ir kitų varpininkų požiūris į leidinių turinį išsiskyrė. Jis, gyvendamas Berne, greičiau gaudė naujausias žinias ir jautė politinio gyvenimo ir revoliucines nuotaikas, todėl rašo M. Zauniūtei, kad jį slegia leidiniams siunčiami tekstai, kurių temos neaktualios, kartojasi, kad jis yra priverstas tokiems „Petraičiams, Dagyviems, Aug. ir kitiems niekus pliaukšti ir visūmenę klaidinti“ (JŠVŪ, 1904-02-05, l. 51a). Dar bandė remtis M. Zauniūtės autoritetingu žodžiu: „Gal ir Tamsta jiems apie tai parašytum, išreikšdama savo nuomonę“ (JŠVŪ, 1904-03-30, l. 69a). Labai svarbus J. Šaulio 1904-04-12 laiškas Vladui Požėlai (1879–1960), iš kurio paaiškėja jo pasitraukimo motyvai ir ryšiai su lenkų kultūrininkais. Jis rašo negalįs dirbti, kai nėra aiškios programos, „kuri daro visai negalimą redaktoriaus padėjimą“ (JŠVŪ, l. 71v), pamini, kad išsiuntė „lenkų tautininkų-demokratų programą“ (JŠVŪ, l. 71). J. Šaulys nurodė, kad laikraščiams siunčiama medžiaga yra vienodos tematikos, daugiausia tik kunigų darbo kritika, tad geriau būtų iš viso jos nekartoti, o tik parašyti „nėra medegos, žmonės rašykite“ (JŠVŪ, l. 71v–71a). Jis sako, kad „mano supratimai apie programą, apie dabartinę ir būsimą politiką, principijališkai pradeda skirties nuo Partijos pakraipos, kiek ji atsispindi paskutiniuose jos nutarimuose ir tuose atstovų laiškuose ir protestuose“; kuriuos jis gaunąs (JŠVŪ, l. 71a). J. Šaulys rašo, kad dirbti taip, kaip jam liepiama, jis negali, nes tai prieštarauja „išsidirbusiems etikos principams“ (JŠVŪ, l. 71av). Šiame laiške jis pamini, kad nepitaria P. Vileišiui dėl planuojamo naujo leidinio Lietuvoje steigimo („Vilniaus žinių“), nes ir taip ne tik autorių, bet ir skaitytojų trūksta. J. Šaulys aiškiai suprato, kad pirmiausia reikia sukurti skaitytoją, o tada siūlyti jam kuo įvairesnius tekstus.

J. Šaulys svarstė, kad būtų galima sudaryti redakcijos komitetą, nes, jam vienam dirbant, nelieka laiko „kitkam“; siūlė Povilą Višinskį ir A-g [Au-

gustiną Janulaitį] (JŠVŪ, l. 42). 1904-03-12 laiške, visai prieš išsiųsdamas atsistatydinimo prašymą (1903-03-18), M. Zauniūtei rašė: „Vėl kovuju, vėl svyruoju, bet šį kartą jau turbūt šaltas protas paims viršų. Vis-tik 10 mėnesių praktika parodė, kad užsiiminėdamas redakcija visai nebeištenku laiko mokslui ir savo darbams. O tai prie to viso ardo neišpasakytai nervus, sveikatą ir energiją. Pavirtau tikru dvasios ligoniu per tą laiką“ (JŠVŪ, l. 63v).

Apibendrinant pasakytina, kad J. Šaulys leidinių redagavimą perėmė 1903 m. liepos mėnesį, parengė septintąjį „Naujienu“ ir aštuntuosius „Varpo“ bei „Ūkininko“ numerius. J. Šaulio oficialus raštas LDP CK dėl redaktoriaus pareigų atsisakymo datuotas 1904-03-18 (JŠVŪ, l. 64-64a), parašytas paprastu raudonu pieštuku, konspiraciškai, mokytojos vardu, kuri atsisako mokyti vaikus. J. Šaulys redagavimą baigė 1904 m. liepos mėnesį imtinai. Jis daug dėmesio skyrė leidinių kalbai, siekė straipsnių įvairovės ir kokybės, kėlė aukštus reikalavimus rašantiesiems grožinę literatūrą, rūpinosi geresniu spaudinių platinimu. J. Šaulys buvo pasirengęs lietuviškus leidinius pakelti iki vakarietiškiųjų leidinių lygio, jų pavyzdžiu pradėjo naujus skilčių skyrius: „Mokslas“, „Menas“, „Feljetonas“.

Prūsijos lietuviai

Laiškuose užfiksuota Rytų Prūsijos lietuvininkų įtaka, kai kuriais požiūriais buvusi lemtinga tolesnei J. Šaulio asmenybės brandai. Gyvendamas ir vėliau dažnai lankydamasis Tilžėje, redaguodamas leidinius, jis susipažino su daugeliu lietuvininkų, ne vieną jų įtraukė į Didžiosios Lietuvos kultūrinį ir visuomeninį sąjūdį, matydamas jų pajėgumus, modernesnę laikyseną, aukštesnę kultūrą. Jis ir pats džiaugėsi, kad turės laiko iš arčiau pažinti lietuvininkų gyvenimą, ir tuo džiaugsmu dalijosi viešai. J. Šaulys „Varpo“ 1903 m. Nr. 9–10 paskelbė straipsnį apie vokiečius ir lietuvininkus, o pastarųjų nesutarimą su žemaičiais aiškino kaip tyčinę agitatorių propagandą, nes „kvailieji žemaičiai pradeda kilti iš tautiško miego“, ir reikia stebėti, kad nuo knygų lotyniškėmis raidėmis kartais neužsikrėtų „lietuvytės idėja“ (JŠVŪs, l. 142–143). Vis dėlto J. Šaulys manė, kad lietuvininkai, turėdami geresnes politines sąlygas, per mažai kruta (žr.: „Varpas“, 1903, Nr. 11). Jis aptarė laikraštį „Nauja lietuviszka ceitunga, išleidžiama broliams lituwininkams ant naudos ir pasimokinimo“ (1890–1923 m. Tilžėje) ir ironizuodamas ieškojo, kas priešas, kas saviškis gali būti (JŠVŪ, l. 151–152v).

Laiškuose matyti, kaip M. Zauniūtės patiriamas mokėsi bendravimo su vietiniais kultūros. Galima paminėti vieną atsitikimą. Jis savo laiške (gavimo data – 1903 m. rugsėjo 1 d.) rašo, kad suklydo norėdamas prisidėti prie laikraščio „Nauja lietuviszka ceitunga“ – nusiuntė netinkamą rankraštį:

Ir tokiu būdu, kaip matau, uždariau sau visai kelią prie Prūsų lietuvių net raštų dirvoje... Pasikarščiauvau... ir užmiršau pažinti pirma darbo apystovas... Su skausmu turiu atmesti savo užmanymą – ir nebiliu <ž> tik žiūrėti prisieina nuo šio laiko į teip vargingus šio krašto „vadovų“ žingsnius ir kalbas. Gailu, bet jau vistiek!... Nuo šio laiko mainau visai savo „politiką“; o kad širdis per daug negeltų pasistengsiu išvažiuavęs nebegrižti šičion, nes tarp teip suvaržytų sąlygų sunku kartais ir iškęsti nereagavus prieš nenormališką padėjimą. Beto pripratęs prie išsitikėjimo ir tikėjimo žmonėms (nors jau nekartą teko ir užsivilti) galėčiau dar vėl kuo nusidėti, – nėsu ir nemoku būti „politikų“; o čia turbūt mano vietoj reikia tokiu būti... (JŠVŪ, l. 17–17v).

M. Zauniūtė, suvokdama esant nemaža J. Šaulio elgesio ir mentaliteto skirtumų nuo lietuvininkų, ne tik jį mokė, bet ir neretai savarankiškai sprendė, kaip pasielgti su J. Šaulio nurodymais. Antai J. Šaulys rašo: „P. Kiošis mėgsta taisyti, kas man labai nepatinka, – ir taiso net po redos atliktos korektūros“ (JŠVŪ, 1903–121–27, l. 35) ir neapsikentęs per administratorę siuntė Mikeliui Kiošiui laišką. Tačiau M. Zauniūtė raštelio neperdavė ir savo laiške, matyt, paaiškino vietinių žmonių bendravimo ypatumus, nes J. Šaulys savo kito laiško (1903–12–04) pirmame sakinyje: „[s]u Tamstos paaiškinimu apie formališkąją santikių pusę visai sutinku. Ir gerai, kad Tamstą laiškeli, rašytą p. K., suturėjai“ (JŠVŪ, l. 37).

Nedarniai pradėjęs savo redaktorystę ir bendradarbiavimą su M. Zauniūte, jis po kelių mėnesių, kaip pats sako, buvo priverstas:

stipriai sumodifikuoti mano užmanymus ir planus ir priduoti jiems, pasiremiant ant tam tikrų pritirtų faktų, kitokį pakraipą ir išvaizdą. Tą visą, žinoma, darau giliaus apgalvodamas... kiek, suprantama, mano pajėgos gali tai įveikti. Tačiau staigių žingsnių nenoriu daryti – ir todėl pasistengsiu dar kokį ilgesnį laiką palaukti, kuomet patyres savo „stangumą“ ar „nestangumą“, visus reikalavimus ir apystovas galėsiu tvirčiau jau ką-nors nuspręsti – ir pagal to pasielgti... (JŠVŪ, 1903–09–05, l. 19–19v).

Tame pat laiške prašo Vilhelmui Storostai atiduoti rengiamo koncerto pataisytą programą. O kaip matyti iš pacituoto teksto, jau pavartojo vėdinizmą ar vietinių žodžių: „stangumą“, „nestangumą“, „per didžiausias audras“, „ikūnyti“, „žmogus juk ‘griekininkas’, kaip sako Prūsų lietuviai“;

„vaidentuva“. Iš 1906 m. spalio 26 d. laiško paaiškėja, kad Vydūno dramoms „Probočių šešėliai“ pavadinimo autorystė priklauso pačiam autoriui: „Ponui Storostai meldžiu pasakyti, kad probočių šešėliai visai lietuviškas pasakymas, gali drąsiai, be baimės taip palikti“ (l. 194). Tai patvirtina, kad Vydūnas ne tik dėl kūrinių kalbos, bet ir dėl pavadinimų tarėsi su savo redaktoriumi, ir kai kurie kūrinių pavadinimai nėra vydūniški. Būtent laiškuose M. Zauniūtei rašoma apie dažną bendravimą su V. Storosta-Vydūnu, kuris galėjo nulemti jo dėmesį antikinėms tragedijoms – į lietuvių kalbą 1903–1905 m. jų išvertė net tris. J. Šaulio pomėgis lankytis operoje taip pat galėjo susiformuoti dalyvaujant Vydūno surežisuotuose lietuvių vakaruose. J. Šaulys Berno operoje lankėsi dažnai; antai, rašė, kad klausėsi Richardo Wagnerio „Valkirijos“, ir ją apibūdino kaip „geriausia, kokia tik yra opera“ (JŠVŪ, 1904-04-21, l. 75). Vydūno tarpininkaujamas įstojo (1903) į Lietuvių literatūros draugiją (*Litauische literarische Gesellschaft*), rūpinosi, kad gautų visus draugijos leidžiamus leidinius (JŠVŪ, 1905-03-27, l. 136av). Laiškuose dažnai kalbama apie draugijos leidžiamas knygas. Atrodo, J. Šaulys savo garsiąją kolekciją pradėjo kaupti gana jaunas, dar tam reikalui turėdamas nedaug finansinių išteklių. Pavyzdžiui, jis prašo, kad M. Zauniūtė siųstų visus Tilžėje leidžiamus leidinius, taip pat ir anksčiau išėjusiuosius (JŠVŪ, 1903-09-18, l. 31). Nuolatinis rūpinimasis saviugda galėjo būti įteigtas Vydūno: „gali būti Tamsta tikra, kad niekuomet nepolitikausiu, nesakysiu vieno, ką kitą manydamas ar darydamas. Jei tai kuomet pasergėtum, melsčiau visuomet persergėti. Paklydęs visuomet stengiuos pasitaisyti. O nuo paklydimų apsisergėti vargu galima, klysti – žmoniška, tik nebežmoniška – nesitaisyti, nesitobulinti“ (JŠVŪ, 1904-09-17, l. 102a). Kitame laiške rašo: „Noriu parašyti ilgesnį straipsnį apie mūsų apšvietimo ir mokslo reikalus. Tai vienas iš svarbiausių mūsų kultūros reikalų – ir jis reikėtų pirmiausiai anoj pusėj pakelti ir apsvastyti. Klausimas tik, kiek ir kaip cenzūra leis apie visa tai rašyti!“ Perduodama labų dienų „W. Storastai su Storastiene“ (JŠVŪ, 1904-12-11, l. 121a).

Paminėtina, kad po metų laiškuose atsirado ne tik lietuvininkų žodžių, bet ir vokiečių: „Aš iš širdies Tamstai linkėčiau, kad Tamsta būtum „starker“ [stipresnė] ir kad kiekvienam „Dummheitininkui“ [kvailiojančiam] galėtum kaip reikiant paukštelti per gudriąją, „geltonąją“ jo nosį“ (JŠVŪ, 1904-08-7, l. 96); „Ir aš möchte Ihnen viel, viel schreiben [norėčiau jums

daug daug parašyti]“ (JŠVŪ, 1904-08-12); „Ich bin nicht gewohnt, dass jemand ausser billigen Wörtern sich auch mit Taten [Aš nepritariu, kai žodžiai neatitinka darbų]“ (JŠVŪ, 1904-09-17).

J. Šaulys domėjosi ir vokiečių socialdemokratų judėjimu, prašė užsakyti jų leidinių, paskui rašė, pavyzdžiui: „Volkszeitung“ jau gaunu [...] pasižin-siu geriau su vokiečių s-d taktika“ (JŠVŪ, 1905-03-16, l. 139).

Esamą spaudą vertino gana profesionaliai: atsisakė emocingo tenden-cingumo, išankstinių nuostatų, nagrinėjo pateikiamus faktus ir nurodė ne-atitikimus. J. Šaulys teigia: „Kovos už idėjas nereikia bijoties nors ir savo tarpe, nes juk per idėjų tik kovą ir težengia žmonės pirmyn. Pasilikti ir paskęsti vienkart su kitais purvynuose – brrr!! Greičiaus pradėsiu rašyti lenkiškai, nes lenkiška plunksna ir teįstengsiu turbūt ką-nors užsidirbti“ (JŠVŪ, 1904-07-15/127, l. 95a).

J. Šaulys, atsisakęs redagavimo, manydamas, kad nebeturės pajamų mokslui, planavo apsigyventi Tilžėje, nes labai nenorėjo grįžti į Didžiąją Lietuvą: „Kad teip galima būtų Prūsuoose atvirai gyventi, būčiau labai lai-mingas. Ir nežinau, kodėl teip T[ilžė] kaskart man brangesnė darosi, nors žinau, kad ir ten ne visa tėra gera ir daug ko trūksta“ (JŠVŪ, 1904-05-11, l. 44a–44av). Nuo 1904 m. vidurio J. Šaulio laiškuose Didžiosios Lietuvos kritika tankėjo:

Kaskartą pradeda jie man rodyties kaž-i-kokiais pelėsiais, atsilikusiais, atgyve-nusiais jau, tik vos šiai pusei gal betinkančiais žmonėmis. Ir tartum nė jauste nejaučia (o gal ir jaučia, kas juos žino, bent to nesimatyti!) reikalingumo naujų kelių, naujų įrankių, naujų žibalų keliui šviesti... (JŠVŪ, 1904-08-12, l. 98a).

J. Šaulys, atsisakęs redagavimo, ne iš karto pasitraukė ir iš bendradar-bių, o laiškuose kritikavo naujų redaktorių darbą:

Buvau dar žadėjęs bendradarbiauti V-pe, bet kaip paimu tą dabartinį V-pą į rankas, tai tiesiok – ne tik rašyti jam noro nebelineka, bet ir skaityti jo kantrybės nebetenka. Dėlei turinio dar kantrybės gal ir ištektų, bet... redakcija! Kalba... gramatika!... Atsimenu, kaip Tamsta man pačioj pradžioj pasisakei, kokį įspūdį padaręs tuomet V-pas, kaip aš jį buvau paėmęs redaguoti. Tamsta savo įspūdį charakterizavai tuomet vienu žodžiu: atkarus. Ar Tamsta savo nuomonę vėliau buvai permainiusi, nežinau. Bet savo įspūdžio apie dabartinį V-pą negaliu kitaip teisingiau išreikšti, kaip vienu, tuo pačiu Tamstos žodžiu – atkarus. Ne dėlto, žinoma, jis man atkarus, kad dėdė jį redaguoja, atkarus jis man pasiliktų ir tuomet, kad ir geriausias draugas teip redaguotų. Tuo vienuk teip-jau ne-noriu savo buv. redakcijos girti: jos ydų aš pats daugiau mačiau, nekaip buvo

nurodinėta, todėl juk ir pasiskubinau pasitraukti, kad jų mačiausi negalįs ir negalėsiąs pataisyti... (JŠVŪ, 1905-03-27, l. 136a).

Lietuvoje atgavus lietuvišką spaudą, Rytų Prūsijos kultūrininkų pagalba leidžiant leidinius darėsi mažiau reikalinga, ir laiškuose atsiskleidžia M. Zauniūtės naujo gyvenimo projektai. J. Šaulys ne viename laiške svarstė, kur jai geriau studijuoti – JAV, Šveicarijoje ar Berlyne („Freie Hochschule Berlin“) (ŠVŪ, 1907-05-06, l. 203a), buvo pasirengęs visapusiškai padėti, patarti.

Kai Didžiojoje Lietuvoje buvo įsteigtas laikraštis „Vilniaus žinios“, J. Šaulys įsipareigojo rašyti korespondenciją iš Prūsijos Lietuvos: „žadu pradėti rašyti „Vil. Žinioms“: Žadu koresponduoti apie Pr. Lietuvą ir apie išeivių gyvenimą (kiek galėsiu pasemti žinių iš Amerikos laikraščių; gailu tik, kad ne visus mūsų Sandora tegaua“ (JŠVŪ, 1904-12-11, l. 121a). Tačiau greitai pajuto, kad labai skiriasi abiejų Lietuvos žmonių mentalitetai:

Be to aš nustojau „Viln. Z-oms“ apie Pr. Liet. korespondavęs: dėlei tūlų priežasčių (ypačiai keisto korespondento tiesų supratimo iš red. pusės) atsiskakiau. Nežiūrint to, Pr. Lietuvos gyvenimą aš nenustosiu sekęs toliau. Ilgainiui žadu parengti tam tikrą apie Pr. Lietuvą knygą, bet tam tikslui dar reikia patyrinti ir palaukti, o ypačiai dar arčiau pačiam pažinti pačius Pr. lietuvius, jų kraštą ir tt, neskaitant jau pagarsintųjų veikalų. Jei pasiseks, pradėsiu jau šią vasarą trunkyties daugiau po Prūsų Lietuvą (JŠVŪ, 1905-04-16, l. 139).

J. Šaulys ir M. Zauniūtė stengėsi būti atviri. Iš J. Šaulio 1904 m. sausio 27 d. laiško paaiškėja, kad jis buvo gavęs M. Zauniūtės laišką, kuriame ji turėjo jam priekaištauti dėl jo uždarumo, nes šis bandė pasiaiškinti:

Nieko daugiau nemėgstu, kaip atvirumą. Man tiesiog sunku susirašinėti ir kalbėtis su žmonėmis, kurie tarsi bijosi ko-nors, tarsi slepias, politikuoja. Ne su viena ypata, iškur kitur, rodos, dora ir gera, turėjau dėlei to pertraukti santykius ir nustoti susirašinėti. Tiesiog stumte stumia mane nuo tokių ypatų. Suprantu, kad tai natūrališka, kad ne kiekvienam galima tikėti... vis tai suprantu. Patsai ne kartą turėjau nusivilti ir nukentėti, net ir skaudžiai, už atvirumą ir perdidelį įsitikėjimą – ir todėl palikau daug <atviresnis> atsargesnis... Bet vistik negaliu, turbūt ir nebegalėsiu arčiaus susidraugauti nė su kuo, kurs politikuotų su manim ir slėptųs. Tikrų draugų, suprantama, nedaug tegali būti. Kas tikėtus daug jų turįs, skaudžiai klystų. Kiek aš, padėkime, jų turiu – ar turiu bent vieną, nemokėčiau tiesiog dabar pasakyti, – dabartinis mano padėjimas galėtų labai suklaidinti mano sprendimą susirašinėju ne su vienu – ir ne viešuose reikaluose, k. a. su Bite, Petr[aičiu, t. y. Jonu Vileišiu], Laz. P., J. N., A-u, Pan.

Vanda [Didžiulyte], o geriausiai sugyvenu su P-čiu [Jonu Vileišiu] ir atviriausiai susirašinėju (nes geriausiai viens-antrą supratova) su Bite, bet...? Vienok jų atvirumui tuo tarpu neturiu tiesos netikėti, nes patsai atviriausiai, rodos, su jais gyvenu ir jų draugystę labai branginu... Bet čia, žinoma, Šveicarijoj, kaip gerai Tamsta sakai – ledai... Ir tas, suprantama, nemaža veikia teipgi ir ant žmogaus psichikos, o gal ir ant nervų ir sveikatos... Galbūt. Todėl kur kas jau malonesnę vietą mano atsiminimuose užlaikė ta pati T-ė [Tilžė], nors ten neišpasakytai daug teipogi krimtaus ir kovojau su savimi, kad net kartą buvau jau peilį beimąs. Sakau tiesą. <Sakau tiesą> Žinoma, susitūrėjau ir to gal nedarysiu (l. 48–48v).

Apibendrinant galima pasakyti, kad J. Šaulio asmens tapatumas gerokai atsinaujino susidūrus su autoritetingomis Rytų Prūsijos asmenybėmis, su kuriomis buvo užmegztas ne tik bendradarbiavimas, bet ir emocinis santykis. M. Zauniūtė, jos artimieji, o ypač išskirtinis Vydūno asmuo buvo J. Šaulio naujojo tapatumo ramsčiai. Nors laiškuose daugiau aptariama kultūros ir literatūros lauko problematika, bet viešojo sfera tekstuose neužgožia savirefleksijos ir saviraiškos, išryškėja pastangos įžodinti intymiesnio ryšio siekį. Nors laiškuose vyrauja šnekamosios kalbos intonacijos, frazeologizmai, leksika, tačiau jausmų raiškos tekstuose, pereinant į atviresnio išsikalbėjimo, išpažinties režimą, tekstinė raiška literatūriškėja, priartėjama prie formų, kurios nebūtų pasiekiamos kasdiene kalba. Laiškuose atsiskleidžia persiėmimas lietuvininkų viešosios veiklos, bendravimo kultūros ir kalbos pavyzdžiais.

I š v a d o s

Straipsnio rengimo ir rašymo metu ištirti J. Šaulio laišakai (1901–1907) M. Zauniūtei. Daugiausia vyrauja sinkretiniai laišakai, kuriuose profesinės darbo, kultūros lauko temos derinamos su kasdienybės, asmeninėmis. Varpininkų bendrijoje laišakai dėl išaugusio rašto vertingumo, perteikiamų idėjų svarbumo buvo vieši, ir jais buvo dalijamasi kaip bendrais visai bendruomenei tekstais. J. Šaulys laikytinas viena autoritetingiausių šios bendruomenės atramų, pasirengusių kurti viešojo kultūros ir visuomenės lauko dalyvį. Laiškuose dalijamasi svajonėmis apie būsimus darbus, saviugdos būdus, norą savo kokybiškais darbais, švietėjiška veikla prisidėti prie Lietuvos politinės ateities ir aukštesnės kultūros.

Laiškai buvo jausmų įžodavimo per santykį su adresatu tarpininkai, todėl ne tik turėjo tekstinę ir idėjinę reikšmę, bet ir atliko asmenybės

tapatumą formuojančią funkciją. Analizuojant laiškų formulių raišką bei atvirlaiškių iliustracijas, pastebėta, kad jų turinys buvo glaudžiai susijęs su vyraujančia teksto emocija. Laiškuose dominuoja sekuliarios, kultūriškai angažuotos inteligentijos bendruomenės kūrimo, veiklos ir asmens tapatybės klausimai. Jausmai reiškiami kūniškaisiais, gamtovaizdžio vaizdiniais, svarstomi kultūrinės veiklos prasmės ir viešos asmenybės vertės klausimai bei santykis su autentiškumu.

Laiškai parodo, kad 1902–1903-ieji J. Šaulio gyvenime buvo lūžio metai: jis susipažino su daugeliu Vilniuje aktyviai veikusių lietuvių inteligentų, kurių dėmesį atkreipė savo puikia lietuvių kalba. 1903 m. LDP Centro komiteto buvo pasiūlytas varpininkų leidinių – „Varpo“, „Ūkininko“ ir „Naujienų“ – redaktoriumi. Varpininkų leidinius jis redagavo vienus metus: nuo 1903 m. liepos mėnesio iki 1904 m. liepos mėnesio imtinai. J. Šaulys pasitraukė iš redaktorių ne dėl nesutarimų su varpininkų leidinių administratore M. Zauniūte, kaip iki šiol buvo manyta, o pajutęs, kad asmeniniai įsitikinimai, besiformuojantys patyrus tarpkultūrinę įtaką, nebesutampa su LDP programa bei aktyviausių partijos lyderių požiūriu į Lietuvos ateitį. J. Šaulys, gyvendamas Prūsijos Lietuvoje, Berne, bendraudamas su skirtingų tautų išprususiais asmenimis, ugdėsi idėjiškai bei estetiškai modernesnį, platesnį požiūrį į revoliucinį ir kultūrinį lietuvių judėjimą, ir laiškuose ši dinamika akivaizdi.

J. Šaulys, kaip rodo laiškai, turėjo nemažai socialinių vaidmenų, aktyviai konstravo ir prisiėmė tarpininko tapatybę varpininkų bendruomenės viduje bei tarp Rytų Prūsijos lietuvininkų ir Didžiosios Lietuvos inteligentų, tarp Europoje pasklidusių ir Amerikos lietuvių kultūrininkų, visuomenininkų, tarp lenkų ir kitų užsieniečių kultūrininkų ir lietuvių. Kaip redaktorius, jis siekė leidinių straipsnių didesnės temų įvairovės ir sprendė lietuvių kalbos vartosenos klausimus; stengėsi optimizuoti naujų numerių išleidimą laiku ir be korektūros klaidų; daug pastangų dėjo leidinių estetikai gerinti ir leidiniams platinti. Iš Prūsijos Lietuvos kultūrininkų mokėsi miestietiškos bendravimo kultūros, racialesnio darbo organizavimo; veikiamas Vydūno susidomėjo drama, teatru, muzika, lietuvininkų istorija ir raštija, asmenybės saviugda. Tačiau ir pats lietuvininkų kultūrininkus veikė, mokydamas lietuvių kalbos ir redaguodamas jų (ypač Vydūno) darbus.

Tyrimas papildo V. Plečkaičio monografijoje išdėstytus faktus ar jų interpretacijas. Manytina, kad pateikiant J. Šaulio gimimo datą reikėtų nu-

rodyti 1879 m. balandžio 3 d. 1885 m. kovo mėnesį gimė jo tikroji sesuo, o mama buvo palaidota tų pačių metų gegužės 18 d. Tikėtina, kad J. Šaulio sesuo buvo Janina Kžyštalavičienė – jo dukros Birutės Janinos krikšto mama. Tėvas su antrąja žmona 1886 m. susilaukė pirmagimės Albertinos, o 1896 m. gimusi Ona buvo antrasis jų kūdikis. J. Šaulys iš seminarijos buvo atleistas dėl ligos, o ne dėl lietuviškos spaudos platinimo. 1903 m. gruodžio 29 d. – 1904 m. sausio 4 d. J. Šaulys susitiko Berlyne ne su draugais, o su Jonu Vileišiu, kartu buvo ir M. Zauniūtė, nes reikėjo aptarti juodviejų bendro darbo tolesnę galimybę ir jo, kaip redaktoriaus, savarankiškumo ribas. Tai buvo labai svarbus susitikimas, po kurio J. Šaulys leidinių rengimo klausimus sprendė laisviau. J. Šaulys su pirmąja savo žmona Kazimiera Celińska susipažino ne paskutiniais studijų metais, o vėliausiai 1905 m. Be to, J. Šaulys, gyvendamas Rytų Prūsijoje, nesutarė ne su Dovu Zauniumi (Dėdė), o su Juozu Bagdonu (Dėdė, Dėdės G.).

L i t e r a t ū r a

- Adamkavičius 2007 – Aleksandras Adamkavičius. Armanavičių Romos katalikų parapijos lietuviai. *Voruta*, gegužės 5 d., Nr. 9 (626).
- Aničas 1996 – Jonas Aničas. *Jonas Vileišis 1872–1942. Gyvenimo ir veiklos bruožai*. Vilnius: Alma littera.
- [Bagdonas J.]. Red. 1902. Prie mūsų programo. *Varpas*, Nr. 12, 266–267.
- Bončkutė 2013 – Roma Bončkutė. Sofijos Pšibiliauskienės (Lazdynų Pelėdos), Gabrielės Petkevičaitės-Bitės, Vilhelmo Storosto (Vydūno) laiškai Klaipėdos universiteto bibliotekos Kazio Pemkaus fonde. *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX amžiuje*. Sudarytojas Arvydas Pacevičius. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 425–474.
- Garšva 2009 – Kazimieras Garšva. *Lietuviai Gudijos Šiaurėje*. Prieiga internetu: http://www.ziemgala.lt/saugykla/pdf/5_garsva.pdf.
- Grinius 1947 – Kazys Grinius. *Atsiminimai ir mintys*, t. 2. Chicago 8, Ill. Išleido dr. Kazio Griniaus komitetas.
- Ilgūnas 2002 – Gediminas Ilgūnas. *Steponas Kairys*. Vilnius: Vaga.
- Johannisson 2011 – Karin Johannisson. *Melancholijos erdvės. Apie baimę, nuobodį ir pažeidžiamumą vakar ir šiandien*. Iš švedų kalbos vertė Raimonda Jonkutė. Vilnius: Baltos lankos.
- JŠVŪ – *Jurgio Šaulio laiškai iš „Varpo“ ir „Ūkininko“ Redakcijos archyvo (1903–1907)*. VUB RS, f. 1–F472.
- JŠVŪs – *Jurgio Šaulio straipsniai iš „Varpo“ ir „Ūkininko“ Redakcijos archyvo (1900–1905)*. VUB RS, f. 1–F121.
- Kučinskienė 2016 – Aistė Kučinskienė. *Juozo Tūmo-Vaižganto epistolinis diskursas*. Daktaro disertacija, humanitariniai mokslai, filologija (04 H). Vilnius.
- [L. D. P. Vyriausybė]. 1903. Iš Lietuvių Demokratų Partijos nusprendimų. *Varpas*, Nr. 9–10, 201.
- LE – *Lietuvių enciklopedija*, t. 27. Boston, MA: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1963.

- Maciūnas 1975 – Vincas Maciūnas. Dr. Jurgio Šaulio archyvas. *Lituanistikos instituto 1973 metų suvažiavimo darbai*. Čikaga.
- Miknys 1995 – Rimantas Miknys. Lietuvos demokratų partija 1902–1915 metais. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos*, t. 10.
- Misius 2016 – Kazys Misius. Iš Rytų Lietuvos lenkinimo istorijos: Dieveniškų krašto lenkinimas. *Alkas*, balandžio 24 d. Prieiga internetu: <http://alkas.lt/2016/04/24/k-misius-is-rytu-lietuvos-lenkinimo-istorijos-dieveniskiu-krasto-lenkinimas/>.
- Ostrauskas K. *Kosto Ostrausko 1958–07-09 laiškas Petru Jonikui*. KUB RSS, Dr. Kazio Pemkaus biblioteka-archyvas, f. 2.
- Paliakas 1992a – Juozas Paliakas. Archyvai liudija. *Banga*, lapkričio 21 d., Nr. 92.
- Paliakas 1992b – Juozas Paliakas. Archyvai liudija. *Banga*, lapkričio 25 d., Nr. 93.
- Paliakas 1992c – Juozas Paliakas. Jaunystė – studijų metas. *Banga*, gruodžio 2 d., Nr. 95.
- Plečkaitis 2015 – Vytautas Plečkaitis. *Nepriklausomybės Akto signataras Jurgis Šaulys. Demokratas, valstybininkas, diplomatas*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus.
- Pšibiliauskienė S. *Sofijos Pšibiliauskienės (Lazdynų Pelėdos) laiškai (1902–1910) Jurgiui Šauliui*. KUB RSS, Dr. Kazio Pemkaus biblioteka-archyvas, f. 2.
- [Šaulys J.]. Naujus metus pradėdami. *Varpas*, 1904, Nr. 1, 1–4.
- [Šaulys J.]. *Jurgio Šaulio laiškai Povilui Višinskiui*. VUB RS, f. 1-E75.
- [Šaulys J.]. 1934–1939. *Dr. Jurgio Šaulio dienoraščiai*. II dalis. 1934 m. sausio 1 d. – 1939 m. rugpjūčio 31 d., 359–694. Mašinraščio nuorašo atšvietas, Jurgio Šaulio gimnazijos muziejus.
- [Šaulys J.]. Dr. Jurgis Šaulys apie Joną Vileišį. *Varpas*, 1982/1983, Nr. 18, 102–103.
- Šilutės kraštas. Prieiga internetu: https://www.google.lt/?gfe_rd=cr&ei=5JZKV4fkLerjwQPuwrHYDw&gws_rd=ssl#q=pavardė+Būdvytis+paplitusis.
- Šlapelienė M. *Jurgio Šaulio laiškai Marijai Šlapelienei iš Lenkijos*. 1960. VUB RS, f. 119–506.
- Toliušis 1958 – Zigmas Toliušis. *Morta Zauniūtė. Gyvenimas ir darbai*. Kaunas, 1958 m. vasario 28 d. Rankraštis, Nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, RS, f. 1.
- Truska 1996 – Liudas Truska. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius.
- Višinskis 1964 – Povilas Višinskis. *Raštai*. Vilnius: Vaga.
- Žirgulyš 1968 – Aleksandras Žirgulyš. [Teksto komentarai]. *Gabrielė Petkevičaitė-Bitė. Laiškai*. Vilnius: Vaga.
- Žukas 2001 – Saulius Žukas. *Vertybių kaita XX a. pradžios lietuvių literatūroje*. Vilnius: Baltos lankos.

Roma Bončkutė

THE LETTERS (1901–1907) OF JURGIS ŠAULYS TO MORTA ZAUNIŪTĖ

Summary

This article analyses Dr. Jurgis Šaulys letters to Morta Zauniūtė. These letters reveal plenty of information regarding their lives, personalities, and creative work. This article discusses the influence Dr. J. Šaulys had on the formation of the Lithuanian cultural sphere in the first half of the twentieth

century. As evident in these letters, Dr. J. Šaulys can be viewed as one of the most authoritative organisers and critics of the literary life in the beginning of the twentieth century, who influenced the creative work of his contemporaries. All of the addressees discussed in this article viewed Dr. J. Šaulys as an expert of the Lithuanian language, emphasised his erudition, logic, and level-headed, unruffled demeanor, even during heated discussions.

I have discovered that most of his letters are syncretic, where the professional themes regarding the cultural sphere merge with the personal on-goings. Letters between cultural figures were treated as public property among those involved with *Varpas* newspaper due to the growing importance of written Lithuanian. These letters contained not only exchanges of information but also were avenues for literati to articulate their thoughts and feelings in Lithuanian. Thus, they are important not only as documents of certain ideas that shaped the cultural history of Lithuania but also as documents of the developing identities of their authors. While analysing the used epistolary forms and the illustrations on cards, I have noticed the correlation between them and the emotional content of the texts. Most of these letters are concerned with the issues of the secular, culturally motivated intelligentsia, particularly with their attempts to further building their community, as well as their individual development as creators. Emotions are expressed through images of the body, of landscapes, often resembling literary texts.

These letters demonstrate the breakthroughs Dr. J. Šaulys experienced during the 1902–1903 period as he established connections with the literati in Vilnius who took note of him due to his expertise in Lithuanian. This led to another breakthrough as in 1903, the central committee of the Lithuanian Democratic party nominated him as the editor of *Varpas*, *Ūkininkas*, *Naujienos*. He acted as the editor of these publications from the July of 1903 to the July of 1904. Unlike previously thought, Dr. J. Šaulys left this post not because of disagreements with the administrator of these publications, Morta Zauniūtė, but because he felt that his personal beliefs that were gradually forming under the influence of his expanded horizons in the cultural sphere were no longer in line with the goals of the Lithuanian Democratic party and with the outlook on Lithuania's future held by the most active leaders of the party. During the time Dr. J. Šaulys lived in East Prussia, and later – in Bern (Switzerland) he was exposed to a more

varied crop of intelligentsia which formed a much more modernized attitude and broadened his horizons regarding the organization of the cultural and revolutionary Lithuanian movement. The letters reflect his changing attitudes to the emerging public culture, the contents and the language of Lithuanian publications.

Dr. J. Šaulys, as evidenced by letters, had a number of social roles and acted as a mediator between the East Prussian Lithuanians and the Great Lithuanian intellectuals, between Lithuanian-Americans and Lithuanian scattered in Europe, between Polish or other foreign intellectuals and Lithuanians. As an editor, his goal was to publish articles which had greater diversity of topics and addressed the issues regarding Lithuanian language usage. He also attempted to publish new issues on time and without clerical errors and put a lot of effort in improving the aesthetics and the distribution of these publications. East Prussian intellectuals taught him a more rational organization of work along with the culture of urban communication. Vilhelmas Storosta-Vydūnas influenced him to direct his interests to the theater, music, the history of minor Lithuanians, and to the importance of personal development. However, Dr. J. Šaulys, too influenced minor Lithuanians, especially in terms of proper usage of the Lithuanian language as he edited a lot of their (especially Vydūnas's) works.

This study fills the gaps left by Vytautas Plečkaitis's monograph (several of which are noted in this article). It is believed that Dr. J. Šaulys's date of birth should be given as the 3rd of April, 1879. His biological sister was born in March of 1885 and his mother died on May 18th. It is possible that Dr. J. Šaulys's sister was Janina Kžyštalavičienė who he made godmother of his daughter Birutė Janina. Dr. J. Šaulys's father had two more daughters with second wife: Albertina, born in 1886, and Ona, born in 1896. Unlike previously thought, Dr. J. Šaulys left seminary of his own volition due to health issues, and not because of his commitment to popularizing Lithuanian publications. Moreover, he and his first wife Kazimiera Celińska met not during his last year of studies but in 1905 at the latest; his visit in Berlin from the 29th of December until the 4th of January, 1903 was not a social call but an opportunity to discuss with Jonas Vileišis his limited independence in making decisions as the editor and his experience of collaborating under the administration of Morta Zauniūtė. After this important discussion, Dr. J. Šaulys's made more independent editorial decisions.